۸۹

باسمه تعالی

فهرستبرگه منابع چاپ سنگی - اداره مخطوطات

شماره ثبت: ۸۷۹۱

رده‌بندی دیویی: ۱۳۱۶ س ۳۲۸ ل ۲۹۷/۴۱۷۲

سرشناسه: لاهوری، ابوتراب علی بن ابوالقاسم، ۱۲۸۹ - ق.

عنوان قراردادی:

عنوان: سیف الفرقان فی تعریف الکفر والایمان

کاتب:

تاریخ کتابت: ۱۳۱۴ ق

محل نشر: لاهور ناشر: مطبع شمس الهند تاریخ نشر: ۱۳۱۶ ق

صفحه شمار: ۷۸ ص

مصور ☐ درسی ☐ گراور یا افست ☐

زبان: فارسی ابعاد: ۱۳×۲۱ نوع خط: نستعلیق

روش تهیه: وقفی ☑ اهدایی ☐ خریداری ☐ ارسالی ☐

توضیحات: آقای شبیری

تاریخ ثبت: فروردین ۱۳۱۵

یادداشتها: عنوان رویه: رساله سیف الفرقان فی تعریف الکفر والایمان.

موضوع(ها): ۱. شیعه - عقاید. ۲. شیعه - دفاعیه‌ها و ردیه‌ها

شناسه(های) افزوده: الف. رضوی قمی، ابوالفضل، مصحح. ب. رضوی قمی، مرتضی، مصحح. ج.

فهرستنگار:

تاریخ فهرستنگاری:

۲۹۷/۴۱۷۲
س ۲۵۸ ح

کتابخانه آستان قدس

اسم کتاب سیف الفرقان — فارسی

مصنف / مؤلف آقا سید ابوالقاسم رضوی لاهوری

خطی / چاپی سنگی نستعلیق طبع لاهور

سال طبع ~~بالتحریر~~ ۱۳۰۱ قمری عدد اوراق

جزء کتب عقاید شماره ۳۵۲۰

شماره عمومی ۱۸۵۶ شماره قبض ۸۷۹۱

واقف آقای شجیعی تاریخ وقف فروردین ۱۳۱۵

طول ۲۱ عرض ۱۴ قطع

سال ۱۳۴۸ خورشیدی بازبینی شد

اسیدزدائی شد
۸۷-۳/۱۹

۳۹۴۹

هذا كتابنا ينطق عليكم بالحق

در این زمان میمنت اقتران کتاب عالیشان

در تحقیق جزئیات کفر و اسلام و ایمان

الموسوم به

سيف الفرقان في تعريف الكفر والايمان

[illegible] مصنف [illegible] المعقول والمنقول [illegible]

در مطبع نامی شمس الهند واقع لاهور مطبوع گردید

۱۳۱۶ھ

باهتمام منشی محمد شمس الدین سائق

مالک و مهتمم مطبع

سال ۱۳۴۸ [illegible]
باز بینی شد

اسید زدائی شد
تاریخ ۶۷/۱۱/۱

۵/۱/۲۹

سیف الفرقان فی تعریف الکفر والایمان فارسی مؤلف آقا سید ابوالقاسم رضوی لاهوری
وان جواب سؤال آقا سید علی بن ... است دراین موضوع چاپ سنگی محل طبع لاهور تاریخ طبع
که در سنه ۱۳۱۴ قمری نوشته اند
(سنه ۱۳۱۶ قمری)

سنه ۱۳۱۶ھ

باهتمام منشی محمد شمس الدین شایق مالک و مهتمم مطبع

در مطبع پاشمس الهند لاهور مطبوع گردید

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

هذا کتابنا ینطق علیکم بالحق

در این زمان میمنت اقتران کتاب عالیشان در تحقیق جزئیات
کفر و اسلام و ایمان

الموسوم به

سیف الفرقان فی تعریف الکفر و الایمان

سنہ ۱۳۱۶ھ

باہتمام منشی محمد شمس الدین شائق مالک و مہتمم مطبع

در مطبع شمس الہند لاہور مطبوع گردید

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

بعونه تعالی

این رسالهٔ شریفه و عجالهٔ منیفه مصنفه
شمس المتکلمین بدر المحدثین سند العلماء الراشدین
سید الفقهاء الهادین علامه الفهامه فخر الخاصة و
العامه شریعتمدار سرکار مولوی السید علی
الحائری الرضوی اللاهوری مد ظله هست که فی الواقع
جامع تحقیقات کلیات و جزئیات کفر و ایمان و
نفاق و فسق و شرک وغیره میباشد لفرمائش عین الاعیان
رکن الارکان سلمان شان سلیمان نشان مستطاب
معلے القاب عامل السنة والکتاب جناب نواب
کامیاب المشهور شهزاده میر محمد حسن علیخان
بهادر خلف سلطان ملک سنده و بلوچستان
مرحوم و مغفور امیر میر محمد نصیر خان
برائے استفاده خواص و عوام انام مطبوع
گردید حق تعالے این مختصر را تا بقاء روزگار در صغار و
کبار بهر شهر و دیار یادگار و یوم محشر ذخیره
و مایهٔ افتخار گرداند

آمین

من نام قاطع نبوم چو سیف با فرقان در کمر *
[illegible] نامه *

هذه رسالة فی سیف الفرقان یحیم تعریف الکفر والایمان

بسم الله الرحمن الرحیم

الحمد لله للملک الحنان والمالک المنان الذی خلق الانسان اشرف
افراد الحیوان فخصهم بالنطق والبیان فارسل الیهم لغرض الهدایة
نبیاً مرسلاً فی الازمان فامرهم بالهدایة والصدق والایمان ونهیهم عن
الشرک والکفر والکتمان والصلوة علی افاضلهم محمد واله سادات
الانس والجان خلفاء الله الرحمن واحداً بعد واحد فی کل زمان
مادامت الدهور فی التدویر والافلاک فی الدوران اما بعد
اضعف عباد الله القوی ابو تراب السید علی الحائری
الرضوی ابن حجة الاسلام فخر العلماء الاعلام جناب المستطاب حاجی

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

السید ابو القاسم الرضوی ثم لاهوری بعرض میرساند که دریں
ایام میمنت فرجام از جانب بعضے اہل اسلام سوالے متضمن استفسار تعریف
ومدارج وحدود کفر و ایمان و اسلام رسیده بود خواستم که مجملی در جواب شان نگاشته باشم
ولی اکثر احباب روحانی این آواره دشت نادانی را از کمال اخلاص و فرط اختصاص
التماس کرده واداشتند که اگر در جواب شان قدرے تفصیل چهره نگارش آراید البته
طالبان حق را بکار آید من واقف بسرمایه کاسد خویش هر چند دست مایه بضاعت
و عوائق علایق ذاتی و تشتت بال و ضیق مجال و فرط آلام و کثرة اسقام و
حدوث غموم و عروض هموم را معین معذرت ساختم لیک التماس بحسن اجابت
نه بستند پس ابتغاء لمرضاة الله و محبباً لدعوتهم جواب شان را نگاشته به
سیف الفرقان فی تعریف الکفر والایمان موسوم نمودم پس
بفرمایش انسان العین و عین الانسان رکن الارکان مروج الدین والایمان
قامع الکفر والطغیان الماهر الفاضل ذو الورع الکامل العاقل العامل والریع
الباذل ذو الریاستین امیر فی الدنیا و منیر فی الدین المبین صاحب لسان
الحق بالقطع والیقین المستطاب العلی الالقاب عامل السنة والکتاب جناب
النواب الشهیر بالشاهزاده عظمت مدار عزت شعار سرکار امیر
میر محمد حسن علیخان ایده المنان فی ترویجه والعرفان
نجل زکی سلطان ملک سنده و بلوچستان امیر میر محمد نصیر خان
مرحوم مغفور برائے استفاده خواص و عوام انام مطبوع گردید و این رساله شریفه و عجاله
نفیسه منیفه بر یک مقدمه و جواب و خاتمه مشتمل است سوال عرض میشود

چونکه باوهام عوام انام کالانعام چنین رسیده است که اظهار شهادتین در صدق
ایمان کافی تواند شد بناء علیه خود را مومن میگویند لکن در پے تحصیل عقاید اصول
دین نمیشوند پس نسبت بالشان در دنیا و آخرة چگونه حکم کرده خواهد شد امید که از
لطف عمیم و فضل جسیم آنچه از برهان و قرآن مع تعریف کفر و ایمان ثابت باشد
قلمی فرمایند تا که هر کس تکلیف نفس خویش دانسته متنبه باشد مقدمه بدانکه
علت غائی از خلقت عالم و آدم بمقتضائے ما خلقت الجن والانس الا لیعبدون
محض عبادت است و عبادت بدون معرفت و ایمان صحیح نمیتواند شد و
چونکه در تحدید معنی اسلام و ایمان درمیان خواص و عوام انام اختلاف واقع است و
اختلاف موجب ضرر نفس است و دفع ضرر از نفس عقلاً و عرفاً و شرعاً بر هر ذی
عقل واجب است پس واجب شد از روے عقل که عمده از ممیزات است بین
الحق والباطل و نیز از روی تفحص و تجسس خصوص بخصوص بتعیین حق کرده
در تحصیل آن درآید پس بدانکه اصل بحث در ایمان و کفر است لکن
ما در اینجا غیر ازین دو درجه بعضے درجه هائے دیگر را هم خواهیم نگاشت اول
ایمان و آن در اشتقاق مصدر آمن از باب اکرام آمده است و از همین
جا است امین که بمعنے امن باشد کما فی قوله تعالیٰ وهذا البلد الامین یعنے شهر
با امن که مراد از آن مکه معظمه است[1] اما وجه تسمیه آن با امین بدین نحو است که
من دخله کان آمناً یعنے از عذاب بے خوف است و بعضی گویند
که از طوفان و دیگر همه مهلکات بے خوف است و بعضی گفته اند که
از قتل محل امن است و اما در لغت بالاتفاق بمعنے تصدیق قلبی است

[1] بجهت همین کعبه را بیت العتیق گویند در طوفان نوح علیه السلام غریق آب نگردید چنانکه قبر امام حسین علیه السلام در آب نهر فرات غرق نشد و موسوم بحایر گردید و تفصیل این مطلب از رساله لمعه المعالی دریاب

وبطرف ہمین اشارہ است قول خدا۔ وما انت بمؤمن لنا یعنے مصدق لنا
ودر اصطلاح شریعت محمدیہ معنے ایمان اختلاف کثیر واقع
است **نزد بعضے** ایمان بمعنی صلوت است لقولہ تعالی وما کان اللہ
لیضیع ایمانکم وایمان دراینجا بمعنے صلوۃ است **پس** بنابراین قول خدا
فتحریر رقبۃ مؤمنۃ اشارہ است بطرف اینکہ مقر بصلوۃ بودہ باشد **ومومن**
از جملہ اسمائے حق سبحانہ نیز میباشد ووجہ تسمیہ آن چنان است کہ یومن من عذابہ
من اطاعہ یعنے ہر کہ اطاعۃ حق تعالی نماید از عذاب درامان خواہد بود **ومومن**
برائے نہر نیز اسم گذاشتہ شدہ است کما فی الحدیث وفیہ نھران مومنان النیل
والفرات ونھران کافران نھران کافران نہر بلخ ودجلۃ والمؤمنان
نیل مصر والفرات فحنکوا اولادکم بماء الفرات یعنے **در کتاب**
کامل الزیارہ از امام علیہ السلام آوردہ است دو نہر مومن اند ودو
نہر کافر **امّا** کافر نہر بلخ است ودجلہ **وامّا** مومن نہر نیل است وفرات
پس وقت ولادت کام طفل را بآب فرات بردارید **اشکال**
کلمہ مومن وضعاً برائے ذوی العقول است دراینحدیث برائے نہر کہ از غیر
ذوی العقول است اطلاقش چگونہ میتوانند شد **جواب** بدانکہ
دراینجا اسم مومن وکافر برائے غیر ذوی العقول بنابر تشبیہ است نہ حقیقت **امّا**
وجہ شباہت درانہا آنست کہ **منجملہ** مہریہ حضرت صدیقہ فاطمہ طاہرہ
نہر نیل وفرات است حق تعالے درانہا قسم برکتے بخشیدہ است کہ مردم ہمیشہ
اراضی خود را بدون مؤنتہ وکلفت ازاین دو نہر سقائی میکنند وفیض

برمیدارند وزراعت کثیر حاصل مینمایند وآن دو نہر دیگر را کافر گفتہ است
بجہت اینکہ سقائی کردہ نمیشود وانتفاع برداشتہ نمیشود ازانہا مگر بمؤنت و
کمال شقت وکلفت **پس** این دو نہر مومن چون مومن در فیض وخیر بخشیدن
اند **و** آن دو نہر کافر چون کفار در قلت نفع میباشند **وجہ تشبیہ**
دیگر آنست کہ از روئے احادیث حضرات خاصہ وعامہ ثابت شدہ است
کہ مبدأ آب نہر نیل وفرات جنت است **چنانکہ کتاب الاقالیم**
والبلدان روایۃ آوردہ است ان اربعۃ من انہار الجنۃ سیحون
وجیحون والنیل والفرات **و** عن علی انہ قال یا اہل الکوفۃ نھرکم ھذا نصب
الیہ میزابان من الجنۃ **یعنے** چار نہر مزبور از جنت اند حضرت امیر باہل کوفہ
خطاب کردہ است کہ اینکہ در نہر شما یعنے فرات دو میزاب از آب جنت
میریسند **ودر منثور سیوطی** بروایت ابن عباس اینقدر
زیادہ آوردہ است انزلھا اللہ من عین واحدۃ من عیون الجنۃ من اسفل
درجۃ من درجاتہا علی جناحی جبرئیل فاستودعہا الجبال واجراھا فی
الارض وجعلہا منافع للناس **یعنی** مادہ انہار مزبورہ از چشمہ واحدہ
از درجہ اسفل جنت است جبرئیل بر دو بال خود آنہارا آوردہ بر کوہہا ودیعۃ
گذاشتہ است تا کہ برائے مردم از اقسام زراعت منافع کثیرہ از آب آنہا
حاصل شود **ودر مجمع** اینقدر زیادہ کردہ است فاجراھا فی الارض
وجعل فیہا منافع للناس فی اصناف معاشہم **یعنی** پس انہار مزبورہ را در زمین
جاری کرد وبرائے اقسام معاش مردم منافع کثیرہ در آب آنہا قرار داد

در خصال انیقدر زیادہ است فالفرات الماء فی الدنیا والآخرۃ
والنیل العسل وسیحان الخمر وجیحان اللبن یعنی پس فرات را در
دنیا و آخرۃ آب خوشگوار قرار دادہ است و نیل را عسل و سیحان را خمر و جیحان
را شیر در جنت قرار دادہ است پس ثابت شد کہ مادہ و مبدء این
انہار مزبورہ در جنت است و چونکہ جنت مکان و مسکن و مقام مومن است
بدین شباہت مجازاً اینہا ہم در حدیث کلمہ مومن اطلاق شدہ است
عیبے ندارد اگرچہ بحث طول کشید خلاف موعود شد لیکن بخیال حقیر مومن
بودن انہار مزبورہ و مادہ اینہا در جنت بودن و عظمت و فضیلت آنہا و
برکت و تربیت بودن در آب انہا محض بجہت انتساب انہار مہریہ
صدیقہ کبریٰ فاطمہ زہرا است اینست کہ حق سبحانہ جل شانہ اشارہ
میفرمایند بقولہ تعالیٰ وانزلنا من السماء ماء فاسکناہ فی الارض پس
چون یاجوج و ماجوج بر زمین ظاہر شوند حق سبحانہ عز اسمہ و جل شانہ قرآن مجید
و علم بکلہ و تمامہ و مقام ابراہیم و تابوت موسیٰ و حجر الاسود
و انہار مزبورہ را بتوسط جبرئیل بر آسمان واپس خواہد طلبید۔ آنگاہ جمیع
خیرہائے زمین از اہل زمین برداشتہ خواہند شد و اینست اشارہ کہ
حق تعالیٰ میفرمایند بقولہ تعالیٰ وانا علیٰ ذہاب بہ لقادرون واما شرعاً
تعریف ایمان پس بعضے گویند علی الاظہر این است ہو التصدیق باللہ بان
یصدق بوجوب وجودہ وصفاتہ وبرسلہ بان یصدق
انہم صادقون فیما اخبروا عن اللہ وبکتبہ بان یصدق انہا کلام اللہ

وان مضمونہا حق وبالبعث من القبور والصراط والمیزان وبالجنۃ
والنار وبالملائکۃ بانہم موجودون وانہم عباد مکرمون لا یعصون
اللہ ما امرہم ویفعلون ما یؤمرون یسبحون باللیل والنہار لا یفترون
مطہرون من انواع الشہوات عن الاکل والشرب والجماع وغیر ذلک
مبرؤن عن التناسل والتوالد لیسوا بذکور ولا اناث بل خلقہم اللہ
من نورہ یعنے مومن شخصے را گویند کہ وجوب وجود حق سبحانہ و صفاتیکہ متصف بآن
تواند شد تصدیق کامل نماید و نیز تصدیق بمخبر صادق بودن انبیاء و تصدیق
بکلام خدا و حق بودن جمیع کتب منزلہ و تصدیق بمبعوث شدن از قبر و
بمیزان و صراط و جنت و جہنم بنماید و نیز تصدیق بملائکہ نمودہ باشد و آنہا
را از جمیع اقسام شہوات از اکل و شرب و جماع معصوم و مطہر و نیز تصدیق
نماید کہ آنہا شب و روز در تسبیح و تہلیل مشغول اند و از توالد و تناسل بری
اند نہ مذکر اند نہ مؤنث بلکہ خلقت آنہا از نور خالص است و نزد
بعضی ایمان دو صنف است الایمان باللہ والایمان علی اللہ
اما صنف اول ہو التصدیق باثباتہ علی النعت الذی یلیق
بکبریائہ والایمان علی اللہ ہو الخضوع والقبول عنہ والاتباع لما
یأمر والانتہاء عما ینہی یعنے ایمان باللہ این است صفاتے را کہ لائق
کبریائیت حق سبحانہ اند تصدیق نمودہ باشد و معنے الایمان علی اللہ
اینست کہ جمیع احکام خدا را بکمال خضوع و خشوع قبول کردہ عمل نماید
واشاعرہ گویند معنے ایمان تصدیق بخدا و بآنچہ از ضروریات دین

است **وجماعتی از معتزلہ** گویند ایمان توحید و عدل و نبوت
و معاد و امر و نہی است **وکرامیہ** گویند ایمان محض اقرار بشہادتین
است **ومرجیہ** گویند ایمان تصدیق خدا مع اقرار شہادتین است
وجبائیان گویند ایمان طاعات مفروضہ و ترک جمیع منہیہ است
وغلات گویند ایمان جمیع طاعات مفروضہ و مندوبہ است **ونزد**
بعضی ایمان محض اقرار لسانی است **ونزد بعضی** محض
تصدیق قلبی است **ونزد بعضی** محض عمل بجوارح و ارکان است
ونزد بعضی اول تصدیق قلبی پس ازان اقرار لسانی است **و**
نزد بعضی اقرار لسان و عمل ارکان است **ونزد بعضی**
تصدیق جنان و عمل ارکان است **چنانچہ عیاشی** در تفسیر
آوردہ است کہ صادق آل محمد را سوال کردہ شد کہ آیا ایمان قول و
عمل معاً ہست یا قول بلا عمل فقال علیہ السلام الایمان عمل کلہ والقول
بعض ذلک العمل مفترض من اللہ مبین فی کتاب واضح نورہ ثابتۃ
حجتہ یشہد لہ بہا الکتاب و یدعو الیہ الخ یعنی آنحضرت علیہ السلام
فرمود ایمان عمل کل است و قول بعض آن عمل مفترض من اللہ مبین در
کتاب اللہ است الخ **وبعضی** میگویند کہ حضرت امیر مومنان و مولائے
متقیان فرمودہ است الایمان عبارۃ عن ثلاثۃ اشیاء الاعتقاد
بالجنان ثم الاقرار باللسان ثم العمل بالارکان **یعنی** ایمان
سہ چیز را گویند اول اعتقاد بالقلب پس ازان اقرار بزبان پس ازان

عمل بارکان **اما حق** آنست کہ تنہا اقرار بزبان در حصول ایمان کافی
نتواند بود زیرا کہ حق سبحانہ جل شانہ چنین اشخاص را در عزیز کتاب خویش ذم
اتم فرمودہ است لقولہ تعالی یقولون بافواہہم مالیس فی
قلوبہم یعنی بلبہا اقرار میکنند چیزے را کہ قلباً تصدیق آن ندارند **و**
قولہ تعالی قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا ولکن قولوا اسلمنا
ولما یدخل الایمان فی قلوبکم یعنی اعراب گفتند ما ایمان آوردیم بگو در
جواب شان شما ایمان نیاوردہ ہستید بلکہ بگوئید اسلام آوردہ ہستیم و
داخل نشدہ است ایمان در قلوب شما **ونیز** تنہائے تصدیق قلبی ہم
در حصول ایمان کافی نتواند شد زیرا کہ چنین اشخاص را ہم ذم فرمودہ است
بقولہ وجحدوا بہا واستیقنتہا انفسہم یعنی ایشان انکار کردند و
حال آنکہ نفسہائے شان بآن یقین داشتہ اند ازینجا بوضوح رسید کہ اقرار
زبان مع اعتقاد قلبی ایمان میباشد **اما** وجہ آنکہ ایمان بروقت حصول
این دو شرط حاصل میشود آنست کہ بنی نوع انسانی را دو حالت است
احدہما با خالق **وثانیہما** با خلائق چونکہ قلب ہر انسان
تعلق باطنی با خالق دارد لہذا برائے حصول ایمان باطنی بینہ و
بین اللہ تصدیق قلبی واجب ہست و چونکہ بزبان مابین بنی نوع انسان
تعلق ظاہری است و با باطن دیگرے دخلے ندارند لہذا برائے اظہار ایمان
ظاہری بینہ و بین الناس اقرار زبان واجب ہست تا کہ ایمان
مومن و کفر کافر بریکدیگر برائے دانستن تکالیف معلوم باشد **پس**

اعتقاد بالقلب کامل و اصل ایمان است و پس از آن اقرار بزبان فرع
بر آن میباشد **چنانچه** حدیث وسائل الشیعه است الی الله ایمان
الکامل یعنے ایمان بخدا و رسول که همین تصدیق قلبی باشد کامل و اصل
ایمان است و باقی فرع بر آن میباشد **و نیز** حق تعالی میفرماید کتب فی
قلوبکم الایمان یعنے نوشت در دلهائے شما ایمان را و در جائے دیگر
میفرماید ولما یدخل الایمان فی قلوبکم یعنے داخل نشد ایمان در
دلهائے شما **و** آیت شریفه وقلبه مطمئن بالایمان یعنے دل
وے بایمان مطمئن بوده است **و** آیه شریفه اولم تؤمن قال بلی
ولکن لیطمئن قلبی یعنے آیا ایمان آورده هستم میخواهم که اطمینان
قلبی حاصل شود **و اما** حدیث نبوی چون قال النبی صلی الله علیه و آله و سلم
الایمان سر و اشار الی صدره والاسلام علانیه یعنی آنحضرت
فرموده است ایمان و بطرف سینه مبارک اشاره فرمود و اسلام علانیه
است **پس** ازینجا بوضوح رسید که کامل و اصل ایمان در قلب
است و اقرار بلسان کاشف و مبین آن است **و لما** عمل بارکان
جزو ایمان نیست لکن ثمر و اثر لیست لازمه آن که بعد از حصول ایمان
خود بخود بظهور میآید چنانکه ثمر درخت بعد از قیام آن در زمین خود بخود
میروید و دلیل نقلی نیز مصرح مطلب ما میباشد چنانچه حق سبحانه جل شانه در
عزیز کتاب خویش مے فرماید یا ایها الذین آمنوا و عملوا الصالحات
و نیز آیه شریفه یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوة ظاهر است

که حق تعالے بعد از ذکر فرمودن ایمان عبادت و عمل را عطف بر آن
کرده است و شرط عطف و معطوف آنست که در ذات مغائر و در
حکم واحد باشند و اگر نه عطف نفس بر نفس لازم آید و آن مهمل شود **پس**
ثابت شد که عمل جزو ایمان نیست بلکه ثمر و اثر لیست لازمه آن **اشکال**
بنا بر آیات مذبوره ثابت میشود که بعد ایمان وصول جزا و ثواب مشروط
و منحصر بر حصول اعمال صالحات و ترک جمیع منهیات است **نزیرا که**
عطف و معطوف بالاتفاق در حکم واحد میباشند چون جاء زید و
عمرو و بکر و خالد مراد مجئ همه اینها و لو علے التعاقب میباشد **بنا بر**
آن این وعده غیر از معصوم احدیرا نتواند بود **پس** حقیت قول فرقه
وعیدیه **و** خوارج ثابت **و** دعوائے غیر ایشان که میگویند مومن فاسق
و عاصی و مرتکب کبائر بجهت وجود علت دائمه ایمان مستحق ثواب و
جنت است باطل گردید **و اگر نه** بر ترتیب عطف فائده حاصل نخواهد
بود **جواب اول** بدانکه ایمان فی الاصالت اصل و اول و اعظم
اعمال است بنحویکه صحت تمام اعمال منحصر بر صحت آنست **چنانچه**
کفر و شرک فی الاصالت اصل و اول منکرات است **پس** با ثبوت اصل
فرع نیز ثابت است **پس ناچار** مومن من جهت الایمان مستحق
ثواب و جنت است **و اگر نه** لازم میآید شخصیکه عارف بالله بود و بالغ
بشود و قبل از ایجاب صوم و صلوة و زکوة بمیرد **یا** زنیکه بالغه عارفه بالله
حائض بشود **پس** از انقطاع حیض و قبل از غسل و ایجاب صوم و صلوة

از دنیا برود ابداً مستحق ثواب و جنت نباید باشد **و** حال آنکه
از روئے اجماع و برہان قاطع ثابت است کہ چنین مرد و زن قبل از
ایتان اعمال مثاب و اہل جنت اند **زیراکہ** ایشان مومن بودند
ولیکن عمل برایشان شرعاً واجب نبوده است **چنانچہ** مؤید قول ما
روا نیست کہ صاحب **روض الجنان** نقل نمایید و خلاصه
آن چنین است کہ حنظلہ بعد از طلوع آفتاب ایمان آورد **و پس**
ازان عقد و نکاح کرد **و** زوجه وے حاملہ گردید **پس** ہمان وقت
منادی ندا کرد والجهاد قائم **پس** حنظلہ جنب برآمد و در جہاد شہید گردید
پس پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بطرف معرکہ نگاہے کرد و فرمود اینک حنظلہ
جنب شہید شده است و ملائکہ ویرا در معرکہ غسل جنابت میدہند
لهذا موسوم بغسیل الملائکہ گردید **و** مورخین **و** اہل سیر **و** محدثین
متفق علیہ اند کہ حنظلہ بعد از ایمان آوردن چار ساعت زیاده زنده نبوده
است **و بعد** از ایمان غیر از جہاد ہیچ عملی را مرتکب نشده است
با وجود آن **واجب الجنة** گردید **و پس** از شہادت وے پسرے
عبداللہ بن حنظلہ زوجه ویرا متولد گردید **جواب دوم** آنکہ علت
اعمال برائے وجہت ترغیب و تحریص در اتیان صالحات است و اگرنہ
اعظم و اصل بودن ایمان کہ ثابت است **تنبیہ** بدانکہ سید مرحوم تعفے
در کتاب **تبصرہ** نقل میفرمایدکہ ابوحنیفہ **و** ابو یوسف **و** محمد ابن الحسن
و جہم **و** غیلان **و** ابن مہران **و** ابن سمن **و** فضل رقاشی **و** جزار از

عمل بارکان **امّا** حق آنست کہ تنہا اقرار بزبان در حصول ایمان کافی
نتواند بود زیراکہ حق سبحانہ جل شانہ چنین اشخاص را در عزیز کتاب خویش ذم
اتم فرموده است لقولہ تعالی یقولون بافواہہم مالیس فی
قلوبہم یعنے بلبہا اقرار میکنند چیزے را کہ قلباً تصدیق آن ندارند **و**
قولہ تعالی قالت الاعراب اٰمنا قل لم تؤمنوا ولکن قولوا اسلمنا
ولما یدخل الایمان فی قلوبکم یعنے اعراب گفتند ما ایمان آورديم بگو در
جواب شان شما ایمان نیاورده ہستید بلکہ بگوئید اسلام آورده ہستیم و
داخل نشده است ایمان در قلوب شما **و نیز** تنہائے تصدیق قلبی ہم
در حصول ایمان کافی نتواند شد زیراکہ چنین اشخاص را ہم ذم فرموده است
بقولہ وجحدوا بہا واستیقنتہا انفسہم یعنے ایشان انکار کردند و
حال آنکہ نفسہائے شان بآن یقین داشتہ اند ازینجا بوضوح رسید کہ اقرار
زبان مع اعتقاد قلبی ایمان میباشد **امّا** وجه آنکہ ایمان بروقت حصول
این دو شرط حاصل میشود انیست کہ بنی نوع انسانی را دو حالت است
احدهما با خالق **و ثانیهما** با خلائق چونکہ قلب ہر انسان
تعلق باطنی با خالق دارد لہذا برائے حصول ایمان باطنی بینہ و
بین اللہ تصدیق قلبی واجب است و چونکہ زبان مابین بنی نوع انسان
تعلق ظاہری است و با باطن دیگرے دخلے ندارند لہذا برائے اظہار ایمان
ظاہری بینہ و بین الناس اقرار زبان واجب است تاکہ ایمان
مومن و کفر کافر بر یکدیگر برائے دانستن تکالیف معلوم باشد **پس**

اعتقاد بالقلب کامل واصل ایمان است وپس از آن اقرار بزبان فرع
برآن میباشد **چنانچه** حدیث وسائل شاهد است الی الله ایمان
الکامل یعنے ایمان بخدا ورسول که همین تصدیق قلبی باشد کامل واصل
ایمان است وباقی فرع برآن میباشد **ونیز** حق تعالی میفرماید کتب فے
قلوبکم الایمان یعنے نوشت در دلهائے شما ایمان را ودر جائے دیگر
میفرماید ولما یدخل الایمان فی قلوبکم یعنے داخل نشد ایمان در
دلهائے شما **و** آیت شریفه وقلبه مطمئن بالایمان یعنے دل
وے بایمان مطمئن بوده است **و** آیه شریفه اولم تؤمن قال بلی
ولکن لیطمئن قلبی یعنے آرے ایمان آورده هستم میخواهم که اطمینان
قلبم شود **واما** حدیث نبوی چون قال النبی صلی الله علیه وآله
الایمان سر واشار الی صدره والاسلام علانیه یعنی آنحضرة
فرموده است ایمان وبطرف سینه مبارک اشاره فرمود واسلام علانیه
است **پس** ازینجا بوضوح رسید که کامل واصل ایمان در قلب
است واقرار بلسان کاشف ومبین آن است **ولما** عمل بارکان
جزو ایمان نیست لکن ثمر واثریست لازمه آن که بعد از حصول ایمان
خود بخود بظهور میآید چنانکه ثمر درخت بعد از قیام آن در زمین خود بخود
میروید ودلیل نقلی نیز مصرح مطلب ما میباشد چنانچه حق سبحانه جلشانه در
معز ز کتاب خویش مے فرماید یا ایها الذین آمنوا وعملوا الصلحات
ونیز آیه شریفه یا ایها الذین آمنوا اذا قمتم الی الصلوة ظاهر است

که حق تعالے بعد از ذکر فرمودن ایمان عبادت وعمل را عطف برآن
کرده است وشرط عطف ومعطوف آنست که در ذات مغائر ودر
حکم واحد باشند واگر نه عطف نفس بر نفس لازم آید وآن مهمل شود **پس**
ثابت شد که عمل جزو ایمان نیست بلکه ثمر واثریست لازمه آن **اشکال**
بنا بر آیات مزبوره ثابت میشود که بعد ایمان وصول جزا وثواب مشروط
ومنحصر بر حصول اعمال صالحات وترک جمیع منهیات است **زیرا** که
عطف ومعطوف بالاتفاق در حکم واحد میباشند چون جاء زید و
عمرو وبکر وخالد مراد مجئ همه اینها ولو علے التعاقب میباشد **بنا بر**
آن این وعده غیر از معصوم احدی را نتواند بود **پس** حقیت قول فرقه
وعیدیه **و** خوارج ثابت **و** دعوائے غیر ایشان که میگویند مومن فاسق
وعاصی ومرتکب کبایر بجهت وجود علت دائمه ایمان مستحق ثواب و
جنت است باطل گردید **واگر نه** بر ترتیب عطف فائده حاصل نخواهد
بود **جواب اوّل** بدانکه ایمان فے الاصالت اصل واول واعظم
اعمال است بنحویکه صحت تمام اعمال منحصر بر صحت آنست **چنانچه**
کفر وشرک مے الاصالت اصل واول منکرات است **پس** به ثبوت اصل
فرع نیز ثابت است **پس ناچار** مومن من جهت الایمان مستحق
ثواب وجنت است **واگر نه** لازم میآید شخصیکه عارف بالله بود وبالغ
بشود وقبل از ایجاب صوم وصلوة وزکوة بمیرد **یا** زنیکه بالغه عارفه بالله
حائض بشود **پس** از انقطاع حیض وقبل از غسل وایجاب صوم وصلوة

از دنیا برود ابداً مستحق ثواب وجنت نباید باشد **وحال آنکہ** از روئے اجماع وبرہان قاطع ثابت است کہ چنین مرد وزن قبل از ایمان اعمال مثاب واہل جنت اند **زیراکہ** ایشان مومن بودند ولیکن عمل برایشان شرعاً واجب نبوده است **چنانچہ** مؤید قول ما روایتیست کہ صاحب **روض الجنان** نقل میفرماید وخلاصہ آن چنین است کہ حنظلہ بعد از طلوع آفتاب ایمان آورد **وپس** ازان عقد ونکاح کرد **و** زوجہ وے حاملہ گردید **پس** ہمان وقت منادی ندا کرد الجہاد قائم **پس** حنظلہ جنب برآمد ودر جہاد شہید گردید **پس** پیغمبر صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم بطرف معرکہ نگاہ کرد وفرمود اینک حنظلہ جنب شہید شده است وملائکہ ویرا در معرکہ غسل جنابت میدہند **لہذا** موسوم بغسیل الملائکہ گردید **و** مؤرخین **و** اہل سیر **و** محدثین متفق علیہ اند کہ حنظلہ بعد از ایمان آوردن چار ساعت زیاده زنده نبوده است **وبعد** از ایمان غیر از جہاد ہیچ عملی را مرتکب نشده است باوجود آن **واجب الجنۃ** گردید **وپس** از شہادت وے پسرے عبد اللہ بن حنظلہ زوجہ ویرا متولد گردید **جواب دوم** آنکہ عطف اعمال برامنو بجہت ترغیب وتحریص در اتیان صالحات است واگرنہ جزء واصل بودن ایمان کہ ثابت است **تنبیہ** بدانکہ سید مرتضے در کتاب **تبصرہ** نقل میفرماید کہ ابو حنیفہ **و** ابو یوسف **و** محمد ابن الحسن **و** جہم **و** غیلان **و** ابن مہران **و** ابن سمن **و** فضل رقاشی **و** جزار از

فرقہ **مرجیہ** بوده اند کہ نزد ایشان ایمان محض تصدیق قلبی است **ومیگوئیند** کہ صاحب کبائر آمرزیده است **و** ایمان فقط معرفت خداوند است **و** باایمان ومحبۃ خدا کفر ومعصیت ضرر نمیرساند **و** ایمانرا بصورۃ رجاء میدانند **دوم کفر** آن در لغۃ بمعنے پوشیدن چیزی **ودر اصطلاح** شریعت برخلاف ایمان بمعنے جحد وانکار کردن است **وکفر** در کتاب اللہ بر پنج قسم اطلاق شده است کما فی حدیث الصادق

الکفر فی کتاب اللہ علی خمسۃ اوجہ کفر الجحود وھو علی وجھین جحود بالربوبیۃ وان لا جنۃ ولا نار کما قال الصنف من الزنادقۃ والدھریۃ الذین یقولون وما یھلکنا الا الدھر یعنے یک قسم کفر جحود است و آن بردو قسم است انکار ربوبیۃ وجنت وجہنم واین عقیده فرقہ زنادقہ ودہریہ است کہ میگوئیند ہلاک نمیکند مارا مگر زمانہ **ووجہ ثانی** اینست کہ منکر باوجود دانستن حقیت شئی انکار آن نماید کما قال اللہ تعالی وجحدوا بھا واستیقنتھا انفسھم یعنے انکار کردند وحالانکہ نفسہائے ایشان یقین داشتند اورا **ووجہ ثالث** کفر نعمۃ کما قال اللہ تعالی وان شکرتم لازیدنکم ولئن کفرتم ان عذابی لشدید یعنے اگر شکر نعمت من کردید ہر آئینہ زیادتی نعمۃ برائے شما خواہم کرد واگر کفران نعمت من کردید تحقیق عذاب من بسیار سخت است **وجہ رابع** ترک کردن بعض فرائض خداوند قال اللہ تعالی افتؤمنون ببعض الکتاب وتکفرون ببعض یعنے آیا ببعض احکام خدارا قبول

سوم اسلام

مے کنید وبعض دیگر را ترک نمایند وجہ خامس کفر برآئت کما
فی الآیة فی قول ابراهیم کفرنا بکم یعنے کفر در اینجا بمعنے بری شدن
است سوم اسلام وآن در اشتقاق مصدر اسلم از باب
اکرم است ودر لغت بمعنے فروگذاشتن وگردن نہادن آمدہ است
وممکن است کہ اصل اسلام سلم باشد بنا برآن معنے اسلم دخل فی السلم
والطاعۃ خواهد بود ودر مجمع مے فرماید چونکہ سلم انقیاد در سلامت
است پس اصل آن سلامت میباشد وجائز است کہ اصل اسلام
تسلیم باشد زیراکہ تسلیم قبول واذعان امر اللہ میباشد وتسلیم از سلامت
باشد زیراکہ در آن از جمیع اقسام فسادات سلامتے حاصل میشود پس
اسلام اداء طاعات باسلامتی از دغل وغلو میباشد در کبیر
معنے اسلام در اصل لغت بر سہ وجہ نقل میفرماید اول آنکہ اسلام
عبارت است از دخول در انقیاد ومتابعت زیراکہ در دین
اسلام انقیاد حق سبحانہ ومتابعۃ اوامر ونواہی وے عز اسمہ میباشد وازینجا
است آیہ شریفہ ولا تقولوا لمن القی الیکم السلم یعنی لمن صار منقادا لکم
میباشد ثانی اسلم بمعنے دخل فی السلم زیراکہ سلم بمعنے سلامتی میباشد
ثالث نزد بعضے مسلم بمعنے مخلص خدا در طاعۃ باشد چنانچہ
اسلم الشئ لفلان میگویند زیراکہ سلام بمعنے اخلاص فی
الدین وعقیدت برائے خدا میباشد ودر اصطلاح شریعۃ
اسلام اسم است بر دین خاتم الانبیا حضرت محمد ابن عبد اللہ از اصول

چهارم فسق

وفروع وصاحب مناوی وبیضاوی میفرماید الاسلام
هو التوحید والتدرع بالشرع الذی جاء بہ محمد ص کما قال رضیت
لکم الاسلام دینا یعنی اسلام توحید وتدرع وتلبس بشریعۃ محمدی
میباشد چنانچہ فرمودہ است کہ راضی شدم مر شما را باسلام از روئے
دین وقتادہ گفتہ است کہ اسلام شہادت کلمہ لا الہ الا اللہ و
اقرار بجمیع ما جاء بہ محمد ص من عند اللہ وانزا برائے مخلوقات خود شریعۃ
وضع فرمودہ است وبرسولان بشارت آن در ہر زمان دادہ است
وبعضی گویند اسلام محض اقرار کردن بشہادتین را گویند چنانچہ در
معنے ایمان گذشت کہ حضرت ص مے فرماید والاسلام علانیۃ چهارم
فسق وآن در اشتقاق مصدر فسق از باب قعد یقعد ودر
لغۃ بچندین معانی آمدہ است منجملہ اینہا بمعنے کذب نیز آمدہ
است چنانچہ حق سبحانہ جل شانہ در عزیز کتاب خویش میفرماید فلا رفث
ولا فسوق ولا جدال فی الحج ونیز قال اذا جاءکم فاسق بنباء الخ یعنے
کاذبے بشما اگر خبرے بدہد پس طلب بینہ کنید وحدیث معصوم ہم شاہد
مطلب ما میباشد منجملہ اینہا فسق بمعنے حرام نیز آمدہ است کما
فی قولہ تعالی ذلکم فسق یعنی حراما منجملہ بمعنے خارج شدن
از شئے دیگر بر وجہ فساد نیز میباشد کما فی قولہ تعالی ففسق عن
امر ربہ یعنے شیطان از حکم پروردگار خارج شد ودر اصطلاح
شریعت بمعنے خارج شدن از طاعۃ خدا ورسول مقبول لکن با بقاء ایمان

پنجم شرک و آن در لغت بمعنی انباز یعنی شریک شدن
یا شریک کردن را گویند **و در اصطلاح** شریعة اعتقاد انباز
بخدائے بے انباز را گویند **ششم** مخالف و آن در علم لغت خلاف کننده
را گویند **و در اصطلاح** شریعة کسے را گویند که اهل بیت عصمت
وطهارت را خلفائے بلافصل ندانند **هفتم منکر** و آن در لغت
انکار کننده شئے را گویند **و در اصطلاح** شریعة کسیکه انکار
حق اهل بیت عصمت نموده باشد **هشتم محارب** و آن در لغة
جنگ کننده را گویند **و در اصطلاح** شریعة کسیکه با اهل بیت
عصمت جنگ و دعوا کند **نهم خارج** و آن در لغة خروج
کننده را گویند **و در اصطلاح** شریعة کسیکه دانسته بر اهل بیت
رسالت مآب خروج نماید **دهم مبغض** و آن در لغة دشمن را گویند
و در اصطلاح شریعة کسیکه دشمنی اهل بیت رسالت مآب صلعم
داشته باشد **واما جواب سوال مربعه** در اینجا اجمالاً
واختصاراً بعقل و نقل نگاشته میشود که در صادق آمدن کلمهٔ ایمان بچه پایه
معرفت لازم است **پس** بدانکه هر جا ایمان است اسلام بالضرورة
ضمناً است **اما** کسیکه اسلام دارد لازم ندارد که ایمان هم داشته
باشد **اما** معرفت ایمان پس **نزد بعض** بعد از حصول معرفت
اصول دین بالدلیل و از روئے تقلید معرفت و تصدیق بجمیع آنچه
جاء به الرسول ص از صوم و صلوة و حج و زکوة و خمس و جهاد و غیره

و جهنم و حور و قصور و غلمان و صراط و میزان و حساب و ثواب و عذاب
و فشار قبر و سوال نکیرین و معرفت امام زمان و محبت اهل بیت و عصمت
و طهارة ایشان را بدلیل بدرجه اتم حاصل نماید **آنگاه** کلمهٔ ایمان بروے
صادق آید **لکن** حق اینست که ایمان متضمن سه مرتبه است حق الیقین
و عین الیقین **و** علم الیقین و مثال هر سه چنین است که بعض از فضلائے
ما نقل فرموده اند که شخصے در آتش رفت و همه حالات آتش را دانست
این مرتبه را حق الیقین گویند **واگر** آتش را دید و از گرمی و روشنی او
چیزے بوے رسید این مرتبه را عین الیقین گویند **واگر** علم ببودن آن
آتش بهم رسانید و اوصاف آتش را نیز شنید لکن خود او را ندید این مرتبه را
علم الیقین گویند **و ما هم** مثالے واضح تر از این بیان کنیم تا که
هر کس علم و معرفت ایمان از روئے این امثله بدرجه حق الیقین حاصل
نماید **مثلاً** شخصے تحصیل علم کرد و حقیقت آنرا هم فهمید این مرتبه را
حق الیقین گویند **واگر** عالمی را دید و چیزے از علم او فیضے بوے
رسید این مرتبه را عین الیقین گویند **واگر** علم بوجود عالمے بهم رسانید
و از اوصاف وے نیز شنید لیکن خود آن عالم را ندید این مرتبه را
علم الیقین گویند **اما اول** مرتبه ایمان که حق الیقین است
و آنرا اقوی الایمان و اخص الایمان نیز گویند و رسیدن
باین پایه نادر است و کسیکه ایمانش باین حد رسیده است دیگر زوال
ایمان از آنها عادةً ممتنع است از این جا است که ایمان حق الیقین

مخصوص برائے انبیاء و ائمۂ اطہار علیہم السلام است و ایمان ایشان جامع اقوال آیات و غیر از ایشان علیہم السلام احدے را رسیدن باین پایہ ممکن الحصول نتواند بود زیرا کہ ایشان علیہم السلام ممتحن بالایمان بودہ اند **چنانچہ** در کتاب **ترمذی** و نیز در **خصائص نسائی** و **مسند** احمد حنبل و نیز در **جامع الاصول** و نیز در **استیعاب** و غیرہ بحسب اختلاف عبارۃ و اتفاق مطالب آوردہ اند کما قال النسائی

عن شریك عن منصور عن ربعی عن علی کرم الله وجهه قال

جاء النبی صلی الله علیه واله وسلم اناس من قریش فقالوا یا

محمد انا جیرانك وحلفائك وان اناسا من عبیدنا

قد اتوك لیس فیهم رغبة فی الدین ولا رغبة فی الفقه انما

فروا من ضیاعنا واموالنا فارددهم الینا فقال صلی الله علیه

وسلم لابی بکر ما تقول فقال صدقوا انهم جیرانك وحلفائك

فتغیر وجه النبی صلی الله علیه واله وسلم ثم قال یا معشر

قریش والله لیبعثن الله علیکم رجلا منکم قد امتحن الله

قلبه بالایمان فلیضربنکم علی الدین او یضرب بعضکم

قال ابو بکر رضی الله عنه انا هو یا رسول الله قال صلی الله علیه

واله وسلم لا فقال عمرؓ انا هو یا رسول الله قال لا ولکن هو

الذی یخصف النعل وکان اعطی علیا نعله یخصفها **یعنی**

جماعتے از قریش خدمت نبی آخر الزمان صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم عرض

کردند کہ یا رسول اللہ ما ہمسایہ و ہم حلف شما ہستیم و جماعتے از غلامان ما نزد شما آمدہ اند و آنہا را در دین و دانش رغبتے نیست اینہا از زمین و اموال فرار اختیار کردہ اند اینہا را بطرف ما برگردان پس آنحضرت صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم بسوئے ابو بکرؓ روئے آوردہ بفرمودا اے ابو بکر درین امر چہ گوئی عرض کرد یا رسول اللہ صدق است ہمسایہ و ہم قسم تواند **پس** آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم روئے بطرف عمر آوردہ بفرمود اے عمرؓ تو درین امر چہ گوئی عمر خطاب نیز چون ابو بکر بعرض پرداخت **ناگاہ** بر روئے رسول خدائے بمحض سماع این دو قول ابو بکر و عمر آثار غیظ و غضب و کمال تغیر نمایان گردید و روئے بجانب سائلین حاضرین آوردہ بفرمود اے گروہ قریش سوگند بخداوند عز و جل کہ میفرستد حق سبحانہ جل شانہ بطرف شما شخصے را از خود شما کہ حق تعالے عز اسمہ قلب ویرا بایمان امتحان کردہ خواہد بود و البتہ آن شخص جماعتے را از شما بر دین قتل خواہد فرمود کہ **ناگاہ** ابو بکر عرض کرد یا رسول اللہ آن شخص ممتحن بالایمان قاتل کفار و منافقان قامع کفر و طغیان من ہستم رسول خدا صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم علی الاعلان انکار فرمود و گفت نیستی تو اے ابو بکر و روئے مبارک از وے بگردانید **پس** عمر خطابؓ عرض کرد آن شخص ممتحن بالایمان قاتل کفار و مشرکان من ہستم رسول خدائے صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم انکار فرمود و گفت نیستی تو اے عمر **بلکہ** آن شخص ممتحن بالایمان قاتل کفار و منافقان

ومشرکان دوزند بنعلین مرا ست **پس** چون تفحص وتجسس وے
کردند دیدند کہ حضرت مظہر العجائب اسد اللہ الغالب مطلوب کل
طالب مولے جمیع المومنین علی ابن ابیطالب درنعلین حضرت رسول
خدائے پنبہ داخل کردہ میدوزد **توضیح** ازین حدیث متفق علیہ
چندے ازمطالب دیگر نیز ثابت گردیدند **اول** آنکہ حضرت امیر
علیہ الصلوٰۃ والسلام ازجانب خدا ورسول ممتحن بالایمان میباشد
پس البتہ کسیکہ چنین باشد او بالضرورۃ معصوم ومطہر وکامل وراسخ
درایمان است بنحویکہ ہرگز خلاف وخوف وزوال وضعف را بطرف
ذات مقدس وے راہے نتواند بود **ثانی** از استفسار ابوبکرؓ
وعمرؓ بقولهما انا هو وانکار رسول خدائے ثابت شد کہ غیر معصوم
خصوص ابوبکرؓ وعمر خطابؓ ممتحن بالایمان نبودہ اند **هذا** خلفاء
ثلاثہ دراحکام الہیہ وفرامین نبویہ علیہ التحیۃ اکثر شک میکردہ اند +
چنانچہ دراکثر مقامات خصوص درجنگ حدیبیہ وارد شدہ
است کہ شیخ ثانی **عمر خطاب**ؓ گفت قال عمر واللہ
ماشککت فی نبوتک کیوم هذا **یعنی** ہیچ وقتے چون امروز
درنبوۃ تو شک نکردہ ام ثابت شد کہ ہمیشہ درنبوت آنحضرت صلعم
شک میکرد **پس** برایمان وخلافت غیر منصوصی شخص غیر ممتحن کہ
ہمیشہ مصدر سہو ونسیان وخلل وزلل تواند شد چگونہ عقلاً وشرعاً
اعتبار واعتماد میتوانیم کرد **ثالث** ازتغیر وجہ نبوی وقت استفسار

ابوبکر وعمر ثابت شد کہ اینہا باحکام دین عارف وواقف نبودہ اند
بلکہ بجہالت وخلاف شریعت عرض داشتہ بودند واگر نہ صورت آنحضرت
صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم متغیر نمے شد **رابع** لیبعثن اللہ علیکم
رجلاً منکم ثابت شد کہ حضرت علی ابن ابیطالب برقتل کفار و
منافقین وبرائے ابلاغ دین مبین ازجانب رب العلمین ورسول
امین مبعوث بودہ است **واحمد حنبل** ہمین حدیث
بہ بسیاری معتبرہ اسانید **درمسند** خود آوردہ است قال
رسول اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یا معشر قریش اترکوا هذا
الکلام الا ابعثن الیکم رجلا منکم امتحن اللہ قلبه للایمان لیضرب
رقابکم فی الدین قالوا یا رسول اللہ هو ابوبکرؓ قال صلی اللہ
علیه واله وسلم لا قالوا هو عمرؓ قال لا ولکن الذی هو فی البیت
یخصف نعلی فراوه علیاً الخ **یعنی** حضرت رسول خدائے صلے اللہ
علیہ وآلہ وسلم قریش را زجر وتوبیخ وتحذیر فرمود بآنکہ ترک کلام بیہودا
بنمائید واگر نہ میفرستم بطرف شما شخصے را ازقوم شما کہ حق سبحانہ جل شانہ
قلب ویرا بایمان امتحان کردہ خواہد بود ہر آئینہ دردین گردنہائے
شمارا ازبدنہائے شما جدا خواہد کرد **پس** صحابہ عرض کردند آن
ممتحن بالایمان **ابوبکرؓ وعمرؓ** است رسول خدائے صلے اللہ
علیہ وآلہ وسلم دو مرتبہ صریحاً ازامتحان ایمان ابوبکر وعمر نفے وانکار
فرمود کہ ہردو اینہا ممتحن بالایمان نیستند **پس** ازان حضرت

رسول خدائے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود **بلکہ** ممتحن بالایمان
کسے است کہ در خانہ مصروف پنبہ درون کردن نعلین من است
پس صحابہ دیدند کہ حضرت علی علیہ السلام بود **پس** ازاین حدیث
ہم بشہادت حضرت رسول خدائے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم ممتحن
بالایمان بودن حضرت علی علیہ السلام وغیر ممتحن بالایمان بودن عمر
وابوبکر از کتب حضرات خاصہ وعامہ ثابت گردید **وکسیکہ**
بشہادت حضرت رسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم غیر ممتحن الایمان بودہ اکثر
شاک در نبوۃ آنحضرت بودہ باشد **البتہ** ہرگز خلیفہ وامام سلطان
ممتحن بالایمان کہ از ہمہ اول مصدق نبوت نبی آخر الزمان بودہ است
نمیتواند شد **چنانکہ** تازہ مسلم ہرگز معلم مسلم قدیم نتواند شد **ونیز**
بطرق عامہ وارد شدہ است کہ عمر خطاب در جواب آن دو شخص
کہ برائے استفسار مسئلہ طلاق کنیز حاضر بودہ اند چیزے نگفتہ باشخص دیگری
کہ حاضر مجلس بودہ است مشغول گردید فقال احدھما سبحان
اللہ جئناک وانت امیر المؤمنین وسئلناک عن مسئلة
فجئت رجلا ما کلمک فقال عمر ویلک اتدری عن ھذا
قالا لا قال ھذا علی ابن ابیطالب اشہد انی سمعت رسول
اللہ صلی اللہ علیہ والہ وسلم یقول لو ان ایمان اہل السموٰت
والارض وضع فی کفۃ ووضع ایمان علی فی کفۃ لرجح ایمان
علی ابن ابیطالب **یعنی** پس آنگاہ یکے از آن دو نفر گفتندے

عمر نزد تو آمدہ ایم کہ امیر المؤمنین ہستی وسوال کردیم ترا از مسئلہ طلاق کنیز
وتو ما را گذاشتہ بطرف کسیکہ با تو ہمکلام نشدہ است مخاطب گردیدے
پس عمر خطاب در جواب وے گفت آیا این شخص را میشناسی
گفتند خیر نمیشناسیم پس عمر خطاب گفت اینست امیر المؤمنین علی
ابن ابیطالب شہادت میدہم کہ بگوشہائے خود شنیدہ ہستم کہ رسول
گرامی مرتبت میفرمودہ است کہ اگر بتحقیق ایمان جمیع اہل آسمانہا
وزمینہا در یک کفہ ودر کفہ دیگر ایمان علی ابن ابیطالب تنہائے
گذاشتہ شود ہر آئینہ بالمقابل ایمان ہمہ اینہا ایمان علی ثقیل تر خواہد
بود **وقیل** قال عمر بن الخطاب اشہد علی رسول اللہ
صلی اللہ علیہ والہ وسلم لسمعتہ وھو یقول لو ان السموٰات
السبع والارضین السبع وضعن فی کفۃ میزان ووضع
ایمان علی فی میزان لرجح ایمان علی علیہ السلام **یعنی** عمر گفت
شہادت میدہم کہ از زبان حضرت رسول خدائے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم
شنیدم کہ میفرمود اگر ہفت آسمان وہفت زمین در یک کفہ میزان
وایمان علیؑ در کفہ دیگر میزان کردہ شود ہر آئینہ ایمان علی ثقیل تر
میباشد **ومنہ قال** رای ابوطالب النبی صلی اللہ علیہ
والہ وسلم یتفل فی فی علی علیہ السلام فقال ما ھذا یا محمد صلی اللہ
علیہ والہ وسلم فقال ایمان وحکمۃ فقال ابوطالب لعلی یا بنی
انصر ابن عمک **یعنی** عمر گفت کہ حضرت ابوطالب دید کہ حضرت

رسول خدائے صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در دہان حضرت علی لعاب دہان
خویش میریزد پس ابوطالب گفت یا محمدؐ این چہ بود کہ در دہان علی
میریختے حضرت رسول خدا صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم فرمود این ایمان و
حکمت بود کہ برائے وے دادہ شدہ ہست پس حضرت ابوطالب
بحضرت علی فرمود اے پسر من البتہ لنصرت ابن عم محمد مصطفے صلے اللہ
علیہ وآلہ وسلم کردہ باشی **البتہ** بر اصحاب بصیرت و ارباب سیرت
پوشیدہ نیست کہ ازین احادیث متفقہ ایمان وحکمت وعلم امیر المومنین
علیہ السلام ثابت کہ مکرر حضرت رسول خدائے میفرمودہ ہست انا
دار الحکمۃ وعلی بابہا **ونیز** انا مدینۃ العلم وعلی بابہا
شعر انما المصطفے مدینۃ علم ٭ وعلیؑ بابہا من اتاہ اتاہا **و**
این ہمہ اقتضائے آیۃ شریفہ است کہ در شان ایشان فرمودہ است
بقولہ تعالی ویعلمکم الکتاب والحکمۃ **واما** از حدیث سابق برین
ثابت شد کہ پسر خطاب بنفسہ از جواب دادن سائل مسئلہ خود را
کنارہ کشید وشہادت داد کہ رسول خدائے از زبان وحی میفرمود
کہ ایمان علی از ایمان جمیع ماخلق اللہ تع ترجیح دارد **چگونہ**
نباشد وحال آنکہ اہل سیر ومغازی خاصہ **عبد الحق دہلوی**
روایت کردہ اند وقتیکہ حضرت امیر المومنین علی ابن ابی طالب
علیہما السلام در مقابلہ عمرو ابن عبدود در آمد ٭ مقابل گردید
حضرت رسول خدائے مکرر بطرف حضرت امیر علے علیہ السلام

اشارہ میکرد ومیفرمود قابل الایمان کلہ بالکفر کلہ **یعنے** علی کہ ایمان
کل وکل ایمان است در مقابل کفر کل وکل کفر گردید **سبحان**
اللہ در حضور چنین شخص ایمان کل وصاحب سلونی وصاحب
ماکشف الغطاء وصاحب علمنی رسول اللہ الف باب ویفتح
من کل باب الف باب چگونہ جواب سائل مسئلہ طلاق میداد و
حال آنکہ خود عمر در اکثر مقامات بتعلیم واعلام آنحضرت علیہ السلام
از ہلاکت وازافتادن در ورطہ ضلالت کہ لازمہ آن ذلالت است
نجاۃ حاصل میکرد چنانکہ بنا بر تحریر اہل سنت وجماعت در ہفتاد ویک
مقام گفتہ است لو لا علی لہلک عمر **پس** چگونہ ممکن میتواند
بود کہ اہل قبلہ چنین شخص معتبرے را کہ خلیفۃ المسلمین گفتہ مے شود
تکذیبش نمودہ باشند اللہم احفظنا وجمیع المسلمین من تکذیب
عمر ابن الخطاب فی قولہ ہذا افافہم **پس** چون کمال اعتبار واعتماد
علی نزد خدا ورسول صلے اللہ علیہ وآلہ وسلم در ابلاغ دین مبین ودر قتل
کفار ومشرکین از کتب خاصہ وعامہ خصوص بروایت وشہادۃ چنین
معتبرے کہ خلیفۃ المسلمین گفتہ میشود ثابت باشد ونیز ایمان وے
بدرجہ غایت کہ فوق بر آن ممکن نیست چون شمس رابعۃ النہار ہویدا
وآشکار باشد چگونہ میتواند بود کہ اقوے واکمل از غیر خود نبودہ باشد
وتفصیل امتحان ایمان ائمہ معصومین مطہرین در کتاب مستطاب **شرح**
خصائص نسائی والد ماجدم مسطور است **سبحان اللہ** چنین

اشخاص که از جمیع اہل آسمانہا و زمینہا ایمان شان اقوی و اکمل
ممتحن است در آخرت درجه شان در جنت هم از جمیع مخلوقات اعلیٰ
و افضل و احسن میباشد **و بعد از ایمان** انبیاء و ائمه اطہار
ایمان حضرت سلمان فارسیؓ و بعده ایمان ابوذرؓ و بعده ایمان مقدادؓ است
چنانچه بروایت عبد العزیز قراطیسی از حضرت ابی عبد اللهؑ
آورده اند یا عبد العزیز ان الایمان عشر درجات الی ان
قال والمقداد فی الثامنة و ابوذر فی التاسعة و سلمان
فی العاشرة **یعنی** ایمان ده درجه دارد تا اینکه فرمود و مقداد
در درجه هشتم است و ابوذر در درجه نهم است و سلمان فارسی در
درجه دهم است **و در کتاب صحیح بخاری** در کتاب
التفسیر در سوره جمعه ذیل آیه شریفه و آخرین منهم لما یلحقوا بهم
بروایت ابوهریره و نیز در کتاب مستطاب **مشکوة المصابیح**
از ابی هریره آورده است قال کنا جالسا عند النبی صلی الله علیه
و آله و سلم و فینا سلمان الفارسی و ضع النبی صلی الله
علیه و آله و سلم یده علی کتف سلمان ثم قال لو کان
الایمان عند الثریا لناله رجل من فارس و نیز در
جامع ترمذی اینقدر زیاده آورده است والذی
نفسی بیده الخ **یعنی** نزد حضرت رسول خدا صلی الله علیه
و آله و سلم نشسته بودیم و میان ما سلمان فارسی هم بود پس

آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم دست مبارک بر شانه سلمان بگذاشت
و فرمود اگر ایمان نزدیک ثریا هم میبود هر آئینه این مرد اهل فارس یعنی
سلمان ایمان را از آنجا هم حاصل میکرد **چگونه** چنین نباشد
و حال آنکه حضرت نبی آخر الزمان روی بصحابه آورده فرمود اعرفکم
بالله سلمان لان فی قلب سلمان من اسرار الایمان و حقائق
ولی الرحمن فهو فی درجة العاشرة من الایمان و غایة
الغایات منها معرفة علی ابن ابیطالب **یعنی** سلمان از همه
شما اعرف در ایمان است زیرا که قلب سلمان از اسرار ایمان و حقایق
پروردگار رحمن مملو است و سلمان در درجه دهم از ایمان است و در غایته
همه درجها ایمان علیؑ است از اینجا بوضوح رسید که بعد ایمان انبیاء
و ائمه اطہار ایمان سلمان ما فوق العدالت و ما تحت العصمة است البته
همین شخص است که نظر بعلم و عمل و زهد و تقوی و معرفت و ایمان و عدالت
و اقرار بولایته ائمه اطہار از اهل بیت خوانده شده است با وجود آنکه ام سلمه
از زوجات آنحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بوده است سر خویش تحت عباء
شتری که در اہل بیت علیهم السلام آنحضرت پوشانیده بود داخل کرد و معرض
آنحضرت رسانید انا منهم پیغمبر صلی الله علیه و سلم در جواب وی فرمود لست من
اهل البیت رسول الله بل انت من زوجات رسول الله و انت علی خیر **یعنی** منهم
از اہل بیت هستم آنحضرت فرمود از اہل بیت نیستی بلکه از زوجات هستی و عاقبت
تو بر خیر است **سبحان الله** چه مرتبه سلمان است که حضرت ام سلمه با وجود

بودن وی از زوجات داخل نتوانست شد و سلمان با وجود عدم قرابت
ذاتی و سببی باقتضای عدالت و علم و عمل و زهد و تقوی و ایمان و اقرار
بولایت ائمهٔ اطهار از اهل بیت گردید چنانچه **دیلمی** در **فردوس** آورده
است که رسول آخر الزمان فرمود یا سلمان انت منا اهل البیت **و در**
شرح نهج البلاغه ابن ابی الحدید است که از حضرت امیر مومنان
علی علیه السلام درباره سلمان سوال کرده شد آنحضرت فرمود ذلك بحر
لا ینزف وهو من اهل البیت **و در بحار** از کتاب الغارات
مصنفه ابراهیم بن محمد ثقفی نقل شده است چون از حضرت امیر حال سلمان
سوال کرده شد آنحضرت فرمود ذلك امرء منا والینا اهل البیت **و**
صاحب تهذیب در زیارة سلمان گفته است السلام علیك
یا من قال له سید الخلق من الانس والجن انت منا اهل البیت **و**
خلاصه همه اینها چنانست که مهاجر گفتند سلمان از ماست **و** انصار گفتند
بلکه سلمان از ماست و رسول آخر الزمان فرمود لا منکم و لا منکم یعنی نه از شما
است و نه از شما بلکه از ما اهلبیت است **و نیز مفید** ره در اختصاص
گفته است که روزی سلمان فارسی در مسجد نزد رسول آخر الزمان حاضر گردید
فعظموه وقدموه وصدروه اجلالاً لحقه فدخل عمر فنظر الیه فقال
من هذا العجمی المتصدر فیما بین العرب فصعد رسول الله المنبر فخطب فقال
من عهد آدم الی یومنا هذا لا فضل للعربی علی العجمی ولا الاحمر علی الاسود
الا بالتقوی سلمان بحر لا ینزف وکنز لا ینفد سلمان منا اهل البیت

یعنی بعض داخل شدن سلمان رسول آخر الزمان و حاضرین مجلس نظر
بجلالت و حقیقت وی بکمال تعظیم در صدر مجلس نشانیدند که عمر خطاب
داخل شد و گفت در میان عربها این شخص عجمی که در صدر مجلس نشسته است
کدام شخص است **پس** پیغمبر خدا برمنبر خطبه فصیحه ادا کرده بفرمود که
از عهد ابو البشر آدم تا این وقت احدی از عرب بر عجم و احدی از سرخ و سفید
بر غلام حبشی فضل و مرتبه ندارد مگر صاحب عمل صالح و زهد و تقوای عمر
سلمان از ما اهلبیت است اینست مجملی از احوال و فضل و مرتبه و زهد و تقوی
و عدالت و ایمان حضرت سلمان و اگر تفصیل احوال وی خواهی پس رجوع
کن بکتاب **نفس الرحمن** فی احوال السلمان که سلطان المحدثین میرزا
حسین النوری الطبرسی این کتاب مستطاب را انفراداً در حال حضرت
سلمان نوشته است و ما نظر باختصار این وجیزه بر همین قدر ما ذکر اکتفاء
نمودیم **پس** ثابت شد که بعد از ایمان انبیاء و ائمه اطهار علیهم السلام در
درجه عاشر ایمان سلمان است **و پس** از آن در درجه نهم ایمان ابوذر است
و پس از ان در درجه هشتم ایمان مقداد است و همچنین تا آخر **پس** در آخرت
هم برای ایشان بعد از مقام انبیاء و ائمه اطهار یکی بعد دیگری بتدریج در
مقام خود میباشند **تنبیه** چون احوال ایمان حضرات مزبورین علیهم الصلوة
والرضوان معلوم گردید **باید** دانست که چون شخص خود را باین درجه
ایمان برساند جنت مشتاق چنین کس میباشد **چنانچه** در **ترمذی**
و نیز در **مشکوة** آورده است ان الجنة تشتاق الی ثلاثة علی و عمار

در بیان مرتبهٔ دوم ایمان که ایمان عین الیقین است

وسلمان یعنی حضرت رسول خدا فرمود که بتحقیق جنة مشتاق علی و عمار و سلمان
میباشد والبته چنین مومنین محبوب حق تعالی و دیگر مومنین مامور بمحبت چنین
اشخاص اند چنانچه در کتاب مشکوة و نیز در ترمذی آورده

است قال صلی الله علیه وسلم ان الله تبارک وتعالی امرنی بحب اربعة

واخبرنی انه یحبهم قیل یا رسول الله سمهم لنا قال علی منهم یقول ذلک

ثلاثا وابوذر ومقداد وسلمان یعنی رسول آخر الزمان صلی الله علیه
وسلم فرمود که حق سبحانه مرا بمحبت چار نفر امر فرموده است و خود حق تعالی
نیز ایشان را دوست میدارد پس صحابه اسم این چار نفر را استفسار نمودند
پس آنحضرت فرمود یکی از اینها علی است و اسم مبارک علی را سه مرتبه
مکرر فرمود و ابوذر است و مقداد است و سلمان است دوم مرتبه
ایمان عین الیقین است یعنی متوسط الایمان که اینها را خاص الایمان
نیز گویند و این مرتبه ایمان علماء و مجتهدین طریقه حقه اهل بیت عصمت و طهارت
است زیرا که معرفت و علم و عمل و عدالت و زهد و تقوی و تصدیق و ایمان
ایشان بعد از درجه تصدیق و ایمان انبیاء و ائمه اطهار و سلمان و ابوذر
و مقداد است پس هم چنین در آخرت مقام شان پائین تر از مقام
ایشان میباشد سوم مرتبه ایمان علم الیقین است و این مرتبه کسانی
هست که قدر کفایت از ایمان داشته باشد و اینها دو قسم اند احدهما
مومن عام یعنی کسانیکه بالجمله لیاقت و قابلیت و بصیرت و معرفت و
علم و فهم و عقل و دراکه دارند لکن نه بدرجه کمال که در مجتهد میباشد آیا

در بیان مرتبهٔ سوم از ایمان که ایمان علم الیقین است

دانستن دلیل اصول دین برآنها واجب است یا نه مسئله محل خلاف است نزد
محقق شیخ علی ره المومن من یعتقد اعتقاد الامامیة وان لم یکن عنده
دلیل یعنی مومن کسی است که اعتقاد وی چون امامیه باشد اگرچه نزد وی
دلیل اثبات آن نباشد و نزد محقق طوسی لابد منه ولو
اجمالا یعنی چاره نیست از آنکه دلیل داشته باشد اگرچه اجمالا و همین
حق و باعث نجاة عوام انام است و براین دلائل عقلیه و نقلیه صادق
صحیح و ناطق صریح میباشد چنانچه سرور انبیاء بدوی اعرابی دعجوزه

بدویه را سوال کرد کیف عرفت الله وهم حلمته قال البعرة تدل علی

البعیر والخطوة تدل علی المسیر والسموات بهذا النجوم المضیئة

والارضون بهذا الاودیة والجبال لا تدل الا علی الله اللطیف
الخبیر یعنی ای اعرابی چگونه حق تعالی را شناختی و بچه چیز علم بروجود وی
بهم رسانیدی عرض کرد یا رسول الله سرگین بر وجود شتر دلالت میکند
و نشانهای قدم بر زمین دلالت بر راه رفتن دارد و آسمانها با این نجوم
مضیئه و زمینها با این وادیها و جبال دلالت نمیکند مگر بر وجود پروردگار +
پس آنحضرت براین دلیل اجمالی تحسین و تسلیم نموده روی بصحابه آورده
فرمود علیکم بدین الاعرابی پس چنین شخص در آخرت پائین تر از درجه
علماء و مجتهدین میباشد و اکثر فرقهای شیعه چون کیسانیه و فطحیه و زیدیه
و اسمعیلیه و واقفیه و ناووسیه و اثنا عشریه همین قدر اعتقاد را برای صدق
ایمان کافی میدانند ثانیهما مومن اعم یعنی کسانیکه بالکل امی و عامی

در بیان زیادتی و نقصان در ایمان مؤمن

محض اند که بنفسه عقل مستقیم و فهم سلیم درست ندارند لکن مجنون هم نیستند پس ایشان اگر دلیل بر اصولدین آورده نتوانند بخیال حقیر تقریر واجب است که چنین اشخاص را اعلام و تعلیم بدلیل بسیار واضح کرده شود چون کسیکه آسمان باین بزرگی و ثقل را بالائے سرهائے ما بدون آویخته و ستونها برپای و قایم کرده است او خالق برحق است پس بعد از سنجیدن این دلیل اگر آنرا دلیل عقیده خویش گرداند و تصدیق انبیاء و ائمه طاهرین نموده باشد برای صدق ایمان وے کافی خواهد بود چنانچه از معصوم سوال کرده شد که ادنی درجه ایمان کدام است، فقال علیه السلام من قال لا اله الا الله وان محمدا عبده ورسوله واقر بالطاعة و یعرف امام زمانه فاذا فعل ذلك فهو مومن یعنی کسیکه اقرار شهادتین نماید و نیز مقر بطاعة ایشان باشد و امام زمان خود را شناخته باشد بروے ایمان درجه ادنے صادق است سوال آیا در ایمان زیادتی و نقصان ممکن تواند بود یا نه جواب بدانکه مسئله محل خلافست بعضے گویند که البته زیادتی و کمی در ایمان تواند شد از اینجاست که بحسب زیادتی و نقصان در ایمان درجات شان نیز مختلف میباشد و احتجاج میکنند بآیه شریفه انما المؤمنون الذین اذا ذکر الله وجلت قلوبهم و اذا تلیت علیهم ایاته زادتهم ایمانا و علی ربهم یتوکلون یعنی جز این نیست مومنین کسانے اند زمانیکه نزد شان ذکر خدا کرده میشود دلهاے شان میترسد و زمانیکه برایشان تلاوة آیات قرآن کرده میشود ایمان ایشان

زیاده میگردد و همین ایشان متوکل علی الله میباشند و میگویند که از این آیه شریفه صریحاً زیادتی در ایمان ثابت است و زیادتی نمیشود تا وقتیکه نقصان در آن نباشد بنا بر آن نقصان در ایمان نیز ثابت است لکن حق اینست سابقاً گفته شد که اصل ایمان تصدیق قلبی است و تصدیق یقین است پس اگر مثلاً بر طلوع شمس یقین حاصل کنیم تصدیق نیز حاصل میشود و بعد از آنکه تصدیق بر طلوع شمس حاصل شد دیگر زیادتی در تصدیق چگونه ممکن میتواند بود اما معنے آیه شریفه اذا تلیت علیهم ایاته زادتهم ایمانا دو قسم معنی آن تواند شد قسم اول اینست که صاحب مجمع البیان میفرماید که مراد از آیه اینست که تلاوة آیات موجب ازدیاد بصیرت و معرفت میشود الخ پس باین معنے که بحسب زیادتی و نقصان بصیرت و معرفت در ایمان زیادتی و نقصان میباشد عیبی ندارد زیراکه بنا براین بزیادتی و نقصان در اصل ایمان یکسی کامل و ناقص الایمان گفته نمیشود۔ بلکه بحسب زیادتی معرفت کامل و اکمل الایمان و بحسب کمی معرفت ناقص الایمان اطلاق میشود چنانچه حضرة امیر که مثلاً اکمل الایمان است مراد از این نه انست که در اصل ایمان که محض تصدیق قلبی است از کرده دیگر مؤمنین زیادتی داشته باشد بلکه بجهت غائیته مرتبه معرفت و بصیرت که بآنحضرت حاصل است ممتحن و اکمل الایمان میباشد قسم دوم اینست که چون شخصے برائے وی ایمان حاصل شود صفاتش اینست که اذا ذکر الله وجلت قلوبهم یعنی

زمانیکہ نزد ایشان ذکر خدا بحذف مضاف یعنے ذکر عقوبت وعدالت
وعقاب واقتدار حق نعم کردہ میشود دلہای شان میترسند وزمانیکہ بر ایشان از
آیات متضمن احکام وفرائض واوامر ونواہی تلاوۃ کردہ میشود بہمہ
آن احکام نیز ایمان میآورند **پس** باین معنی ایمان زیادہ میتواند شد
لیکن در اصل ایمان کہ قبل از تصدیق این احکام برائے وے حاصل بود
زیادتی حاصل نشدہ است **چنانچہ مفسرین** در ذیل آیۃ شریفہ
اذا ما انزلت سورۃ من یقول ایکم زادتہ ہذہ ایمانا فاما الذین
امنوا فزادتہم ایمانا بروایت ابن عباس آوردہ اند کہ وجہ زیادتی ایمان
اینست کہ انہم کانوا مومنین بما قد نزل من قبل وامنوا بما نزل
الآن **یعنے** ایشان مومن اند بجہت ایمان آوردن بچیزیکہ قبل ایمان
شان نازل شدہ بود وزیادتی ایمان نظر بتصدیق کردن چیزیست کہ
الآن نازل شدہ است **پس** ثابت شد کہ در اصل ایمان زیادتی و
نقصان نمیشود بلکہ زیادتی ایمان عبارت است از اینکہ ہر قدر از
تلاوۃ آیات احکام وفرائض برائے شان گفتہ میشود ایمان وتصدیق
بہمہ اینہا کردہ میروند **سوال** آیا باعصاۃ مومنین در آخرت
چگونہ معاملہ کردہ خواہد شد اگر باقتضائے قبح اعمال در جہنم اندازند پس
جزاء اعمال حسنہ بوے نرسیدہ خواہد بود ومخالف عقل وآیۃ شریفہ
من یعمل مثقال ذرۃ خیرا یرہ میباشد **واگر** باقتضائے ایمان
در جنت اندازد پس جزاء اعمال قبیحہ بوے نرسیدہ خواہد بود ومخالف

عقل وآیۃ شریفہ من یعمل مثقال ذرۃ شرا یرہ میباشد **جواب**
بدانکہ ہر کس کہ ایمان ولو بدرجہ ادنٰے بروے صادق آید بلاشک ولا
خلاف مستحق جنۃ است **پس** اگر باوجود ایمان ومحبت قلبی اہل بیت
عصمت وطہارۃ مرتکب اعمال قبیحہ شدہ باشد **پس اگر** مرتکب صغائر
شدہ است انشاء اللہ العزیز بدون جہنم رفتن بخشیدہ خواہد شد **انگاہ**
داخل جنۃ خواہد شد **چنانکہ** شیخ صدوق بسند صحیح از حضرت کاظم
علیہ السلام آوردہ است قال لا یدخل فی النار الا اہل الکفر والانکار
واہل الضلال والشرک ومن اجتنب من المومنین عن الکبائر
لا یسئل عن الصغائر **یعنے** حاصل آنکہ مومنین اگر از ارتکاب کبائر
بپرہیزند واجتناب کنند پس از گناہان صغیرہ سوال کردہ نخواہند شد و
ہمین است معنی آیۃ شریفہ ان تجتنبوا کبائر ما تنہون عنہ نکفر
عنکم سیاٰتکم **یعنے** از گناہان کبائر کہ از آنہا نہی کردہ شدید اگر
اجتناب نمائید پس گناہان صغائر را برائے شما کفارہ آن قرار
خواہیم داد **واما** اگر مرتکب کبائر شدہ است پس اعتقاد فرقہ
معتزلہ اہل سنت اینست کہ اینہا ہم برائے ہمیشہ در جہنم خواہند رفت
وہذا لیس بشیٔ والاخبار فی نفی ہذا القول کثیرۃ **لکن**
البتہ اہل کبائر ضروریست کہ برائے حصول جزاء عمل قبیح در جہنم بروند
ونیز برائے حصول جزاء ایمان ومحبت اہل بیت طہارۃ در جنت بروند
چنانچہ وارد شدہ است النار خلقت لمن عصی اللہ ولو کان

سیدا قرشیا والجنة خلقت لمن اطاع الله ولو کان غلاما حبشیا یعنی جهنم برای عاصی خلق شده است اگرچه سید قرشی باشد و جنت برای مطیع خلق شده است اگرچه غلام حبشی باشد در این کلامی نیست که برائی حصول جزاء در جهنم و جنت خواهد رفت اما محل نزاع تقدیم و تاخیر است باین معنی که اول در جهنم خواهد رفت یا در جنت اظهر مشهور همین است که اولا در جهنم رفته پس از ان در جنت برائے توقف الابد الاباد خواهد رفت و بر اثبات این مطلب دلائل عقلیه و نقلیه شاهد اند اما عقل پس بدانکه باقتضای خصوص نصوص و اجماع در این چاره نیست که مومن مرتکب کبائر باقتضای ایمان در جنت و باقتضای ارتکاب کبائر در جهنم برود پس درانصورت اگر جزاء ایمان که ادخال در جنت است مقدم بر جزاء کبائر کرده بشود بطلان آن ظاهر است زیراکه بالاجماع ثابت است که جزاء ایمان دائم هست و درانصورت انقطاع جزاء ایمان لازم میآید و چونکه جمع هر دو جزاهم بجهت اجتماع ضدین محال هست پس ناچار تقدم جزاء کبائر ثابت است چنانچه در حدیث وارد شده است هؤلاء یخرجون من النار کالفحم فیراهم اهل الجنة یقولون هؤلاء جهنمیون الخ یعنی ایشان را از جهنم بیرون آورده خواهد شد و صورتهائے شان چون زغال چوب سوخته سیاه گردیده خواهد بود پس اهل بهشت ایشان را دیده خواهند گفت که ایشان جهنمیان میباشند پس ازان ملائکه بحکم حق سبحانه و تعالی

ایشان را در چشمه حیوان که بر دروازه جنت است غسل خواهند داد و از آنجا چون ماه تابان و درخشان بیرون آورده داخل جنت خواهند کرد دلیل دیگر آنکه اگر اول در جنت جزاء ایمان داده پس از آن برائے جزاء کبائر در جهنم اندازند پس از دو صورت خارج نیست اگر بعد از رسانیدن جزاء کبائر از جهنم بیرون آورده ثانیا در جنت داخل کنند این ادخال مره ثانیه بنا برچه استحقاق خواهد بود اگر گفته آید که برای بقیه جزاء ایمان است در جواب گوئیم لیس بشئی زیراکه ابتداء شخصے الغرض ایصال جزاء داخل جنت کنند نمیشود که بدون ایصال جزاء یا جزاء تامه بیرون آورند زیراکه منافی غرض است و بر حق تعالی جائز نیست واگر بعد از ایصال جزاء کبائر هم دائم در جهنم بگذارند این استدامة بنا برچه استحقاق خواهد بود اگر گفته شود جزاء ارتکاب کبائر استدامه جهنم است در جواب گوئیم لیس بشئی زیراکه استدامه در جنت برائے مومن بعلة ایمان و استدامه کافر در جهنم بعلت کفر وے میباشد و مومن مرتکب کبائر باوجود فقدان علت که کفر باشد چگونه مستحق استدامه در جهنم میتواند بود و نیز لازم میآید که شخصے مدة العمر عبادة حق تعالی بانواع قربات کرده باشد و در آخر عمر معصیتے با بقاء ایمان از وے صادر شود چنین شخصے و مشرک که مدة العمر شرک نسبت بخدا کرده باشد جزائیش واحد باشد عند العقلاء چنین جزاء صریحا ظلم هست و ظلم بر حق تعالی جائز نباشد پس ثابت شد که چنین شخصے را بعد از ایصال جزاء کبائر داخل جنت خواهند کرد

دو دلائل سمعیه بجهت مخالفت با براهین عقلیه واجب التاویل اند ثم الله اعلم **واما نقل** پس از رسول خدا صلعم وارد شده است ان فی جهنم بابان تسمی احدهما الجوانی والاخر البرانی یعنی در جهنم دو دروازه اند اسم یکے جوانی است و اسم دیگر برانی فالجوانی للکفار یسلك بهم فیها الی عذاب الخلود لا یخرجون منها ابداً یعنی کفار را از دروازه جوانی در جهنم داخل خواهند کرد و برائے همیشه در عذاب خواهند ماند واما البرانی فالتی یعذب الله فیها اهل الذنوب من اهل الکبائر ثم یامر الملائکة والرسل وعباده الصالحین فیشفعون لهم فیخرجون منها ثم یدخلهم الجنة یعنی کسانیکه از مومنین گنهگار هستند پس حق تعالے آنها را از دروازه برانی داخل جهنم خواهد کرد پس حق سبحانه پس از آن بملائکه و رسل و انبیاء و صالحین عباد را امر خواهد فرمود که نزد او تعالے شفاعت آنها نمائید پس بسبب شفاعة کردن ایشان از جهنم بیرون آورده و در جنت داخل کرده خواهند شد **و** علمائے عامه چنین نقل فرموده اند والبرانی للمومنین من اهل الکبائر یعذبهم الله بقدر ذنوبهم ثم یخرجهم برحمته ویجعل موضعهم لاعدائهم یعنی مومنین اهل کبائر از دروازه برانی داخل جهنم میشوند پس در آنجا بقدر گناهان شان عذاب کرده خواهند شد پس از آن حق سبحانه جل شانه باقتضائے رحمت واسعه خویش اینها را از جهنم بیرون خواهد آورد و آن مقام را برائے

اعداء شان خواهد گذاشت **و نیز** حضرت پیغمبر فرمایند لیس شفاعتی الا لاهل الکبائر من امتی یعنی شفاعة من نمیرسد مگر کسانیکه از امت من اهل کبائر باشند **وارد شده** است که از حضرت صادق آل محمد صلے الله علیه وآله وسلم استفسار کرده شد که کدام شخص مستحق جنت است آنحضرة فرمود من مات علی محبتنا یعنی شخصیکه بر محبت ما اهل بیت مرده باشد در جائے دیگر وارد شده است که سائل عرض کرد وان زنی وان سرق قال وان زنی وان سرق یعنی اگرچه زنا و دزدی کند حضرت فرمود آری اگرچه زنا و دزدی کند از این حدیث و امثال این همین مراد است که اول جزاء عمل قبیح حاصل کرده پس از آن باقتضائے ایمان و محبت اهل بیت داخل جنت خواهد شد **تذکره** چون ایمان و مدارج ایمان معلوم گردید خواستم که بعض ضروریات مذهب امامیه را بیان کنم و آن ضروریات بسیار اند چنان قابل بودن بامامت ائمه اثنا عشر **و نیز** بکامل بودن ایشان در جمیع صفات **و نیز** بعصمت و طهارة ایشان **و نیز** باید معتقد بمنصوص بودن ایشان من الله و من الرسول بوده باشد و نیز باید که ائمه را زیاده از دوازده نداند **و نیز** باید که امام دوازدهم را موجود و از نظر غائب بداند **و نیز** اعتقاد کند که آنحضرت ظاهر خواهد شد و ادیان باطله را برهم کرده همه را بر ملت و احد جمع خواهد فرمود **و نیز** واجب است که از جمیع دشمنان و مخالفان و غاصبان حقوق شان بیزار باشد **و نیز** باید که معتقد حلت متعتین یعنی متعه نکاح و حج تمتع را جائز بداند **و نیز**

در بیان بعض ضروریات مذهب امامیه

باشرائط گفتن حی علی خیر العمل در آذان واقامة ومسح پاها در وضو واز بالا بطرف پائین شستن اعضاء وضوء را قابل باشد ونیز معتقد باستحباب زیارت قبور حضرت رسول خدا ائمه اطهار علیهم السلام بوده باشد و نیز معتقد بحرمة گوشت سایر سباع وحشرات چون خرگوش وغیره وتفصیل ضروریات مذهب امامیه در حق الیقین مذکور است نظر باختصار رساله اکتفا بر همین قدر میشود **تنبیه** از حضرت امیر مومنان ومولائی متقیان علی ابن ابی طالب علیه السلام وارد شده است که برائے مومن بودن علامات ایمان لازم است وما بعضے از انها را ذیلاً مینگاریم قال امیر المؤمنین الموٴمن من کان اکله کاکل المرضی ونومه کنوم الغرقی وبکائه کبکاء الثکلی یعنے علامت مومن اینست که خوردن وی چون مریضها و خوابیدن وی چون غریقها وگریه کردن وی چون زن پسر جوان مرده صادق القول راعی القلب وعاء العلم ثابت الحلم کامل العقل سلیم القلب عاطف الیدین باذل المال مفتوح الباب برای احسان لطیف اللسان کثیر التبسم قلیل الضحک دائم الحزن کثیر التفکر قلیل النوم طیب الطبع ممیت الطبع قاتل الهوی زاهد در دنیا راغب بطرف آخرت دوست مهمان مکرم الیتیم ملطف الصغیر موقر الکبیر عطا کننده سائل عیادة کننده مریض تشیع کننده جنائز عارف حرمت قرآن گریه کننده بر گناهان آمر بمعروف ناهی از منکر خورنده بروقت گرسنگی نوشنده بروقت تشنگی متحرک بادب متکلم بغضب موعظه کننده بنرمی خوف ورجاء دارنده از خالق همیشه

حامد وشاکر بر نعمات خدا پابند بصوم وصلوة دائم الحج والزکوة قائم اللیل و صائم النهار مشغول بعیوب نفس خویش فالصدق عادته والشکر برکته والتقوی زاده والقبر منزله والجنة مأواه والقرآن حریفه ومحمد ص شفیعه والله عزاسمه مونسه وجنة العدن و الخلد وجنة الفردوس والماوی وجنة النعیم ودار الجلال مسکنه **دوم کفر** وآن بر سه قسم است کفر قلبی وکفر فعلی و کفر قولی **اما اوّل** یعنے کفر قلبی آنست که در قلب اعتقاد بخدا ورسول وآنچه آنحضرت صلعم از جانب حق سبحانه جل شانه آورده است نداشته باشد یا در دل قرار بدهد که بعد از این کافر شود یا اینکه اگر فلان امر اتفاق شد کافر شود هر چند که هنوز نشده باشد **دوم کفر فعلی** آنست که کسی فعلی را میکند که باعث استخفاف دین واسلام بوده باشد مثل اینکه العیاذ بالله تعالی کسی قرآن مجید را بر زمین بزند یا استخفافاً پاره کند یا لگد بزند یا در قاذورات اندازد یا اسمای مکتوبه خدا وانبیاء وائمه معصومین وکتب احادیث را عمداً بی احترامی کند یا استخفافاً بسوزاند **سوم کفر قولی است** وآن انکار کردن چیزیست که بودن او در دین از ضروریات باشد مانند آنکه نفی صانع کند یا نفی توحید یا نفی حکمت یا نفی علم یا نفی قدرت یا نفی عدالت یا اثبات خلاف حکمت در کارهای وی یا اثبات عبث در انها یا نفی نبوت یا نفی معاد یا انکار وجوب نماز یا انکار وجوب صوم یا انکار وجوب زکوة یا انکار وجوب حج یا انکار حرام بودن

بیان اقسام کفر

مال مردم یا استخفاف صوم و صلوٰة یا استخفاف حج و زکوٰة یا استخفاف
باحادیث و قرآن مانند اینکه بگوید اینها چه چیز اند یا استخفاف باصل
شریعت و مذهب و امثال اینها چه از اعتقاد باشد یا از روی جحود و عناد
یا شوخی و مطائبه نماید بلا شک و لا ریب و لا خلاف از دایره اسلام خارج
و ابد الاباد در جهنم مخلد است **و اولاد** کفار در دنیا حکم تبعیت دارند و
از جمله کفر است ارتداد از باب افتعال بمعنے رجوع و برگشتن بسوی
اول **یا** پس پشت میباشد **اما** در شریعت مطهره ترک کردن دین اسلام
یا ترک بعض از ضروریات اسلام خواه از احکام اصول باشد **یا** از فروع
آن **یا** تحقیر و توهین دین **یا** اهل دین **یا** تحقیر اماکن و مشاهد و مساجد و
معابد مشرفه **یا** سجده اصنام بدون اجبار نماید بعد از آنکه اسلام را ظاهر
کرده باشد آنرا ارتداد گویند **اشکال** آیا ارتداد ممکن هست یا نه اگر
ممکن باشد **پس** مومن بودن آن شخص مرتد در علم حق تعالی بود یا نبود بنا بر
هر دو تقدیر جهل واجب الوجود لازم میآید **و اگر** مرتد شدن ممکن نباشد
پس کسانیکه از دین برمیگردند کفر شان در حالت ایمان لازم می آید
پس بنا بر آن لازم میآید که مومن در حال ایمان کافر **یا** برعکس آن باشد
و بطلان آن بر ظاهر است **جواب** در حصول ارتداد و عدم آن
متکلمین امت اختلاف دارند **بعضے** قائل اند بآنکه ردة بعد از ایمان
و ایمان بعد از کفر حاصل میتواند شد حق سبحانه جل شانه میداند که مثلاً زید تا
ده سال کافر است و پس از آن تا ده سال مومن خواهد بود و پس از آن در

حالت ارتداد و کفریت از دنیا خواهد رفت هیچ بخونی جهل باری یا تغیر
علم الهی لازم نمیاید **و اکثر جمهور** قائل اند که ارتداد مومن اصلاً
ممکن نتواند شد **بدلیل آنکه** وارد شده است که السعید سعید
فی بطن امه والشقی شقی فی بطن امه یعنے هر کسیکه سعید است
فی الحال سعید نشده است بلکه سعادت وی از بطن مادر است و همچنین
هر کسیکه فی الحال شقی است شقاوة وی نیز از بطن مادر است **پس** کسانیکه
مرتد از دنیا رفتند اینها فے الاصالة والواقع از ابتدا مومن نبوده اند.
بلکه در ظاهر مومن و باطن کافر و مرتد بوده اند **پس** کفر اصلی و ایمان
ظاهری چنین شخصے در علم الهی از ابتدا میباشد **و کسیکه** در علم باری
مومن در اصل باشد محالست که بعد از آن کافر بمیرد **و اگر** فرضاً بظاهر
مرتد بمیرد **در باطن** بتقیه و توریه مومن مرده خواهد بود **و همین** قول
ابو الفتوح رازی **و** علامه طبرسی **و** اکثر متکلمین است **چنانچه** در الجنان
میفرمایند **و** ما عین عبارت وی را در اینجا نقل مینمائیم **بدانکه** ارتداد مومن
بنزدیک ما درست نبود برائے آنکه اجماع است که بر ایمان استحقاق ثواب
ابد و بر کفر استحقاق عقاب ابد بود و جمع در میان ایشان در حق یک شخص
متعذر و ممتنع بود برائے آنکه صحة استحقاق تبعه صحت وصول است و چون
وصول صحیح نبود استحقاق متصور نبود مگر آنکه احباط گوئیند که کفر او ایمانش
را محبط است **یا** عقاب کفرش ثواب را حبط کرد و چون احباط درست
نبود پس ناچار بر ردة درست نبود **پس** آنرا که می بینیم از مسلمانان مرتد شود

یا ایمانش از اول و ابتداء درست نبوده است **ویا** اظهار ارتداد
وی بر سبیل تقیه باشد **ویا** بغرضے دیگر بود بوجود این دلیل که گفتیم تاویل
ارتداد در آیات برگردیدن از ظاهر اسلام و ایمان باشد انتهی قوله
جواب دیگر آنکه اگر ارتداد بعد از ایمان ممکن باشد جمع بین الاستحقاقین
بر سبیل تابید لازم آید و آن ممتنع باشد **زیراکه** مومن بعلت ایمان
مستحق ثواب ابدی میباشد **و** کافر بعلت کفر مستحق عذاب ابدی میباشد
پس اجتماع این دو حق در شخص واحد چگونه ممکن میتواند بود **واگر نه**
اجتماع ضدین لازم آید و آن ممتنع باشد **واگر** اول بجنت برده پس
ازان داخل جہنم کند اینہم جایز نباشد **زیراکه** اجماعت هرکس داخل
جنت برای جزائی کرده شود دیگر خارج ازان ابداً نخواهد شد **واگر**
اول در جہنم و پس ازان در جنت داخل کنند اینہم ممکن نیست **زیراکه**
کفر لاحق ہم بالاجماع مستلزم عقاب ابدی میباشد **ومعذلك**
لازم میاید که جنت محل کفر و کافر بوده باشد و این بالاجماع باطل است
واگر گفته شود که بیک حال در یک محل ہر دو جزا داده شود اینہم
ممکن نیست **زیراکه** عذاب جہنم ضد ثواب جنت است بنابر اجتماع
ہر دو اجتماع ضدین لازم میاید **پس** بطلان ہمه صور مزبوره ثابت
شد که ہرگز ارتداد بعد از ایمان ممکن نتواند بود **پس** ثابت شد کسیکه
مومن فی الحقیقة قلباً و لساناً معاً است محال است که بعد ازان مرتد و کافر
بشود **واگر کسی** مرتد بشود پس ضروریست **یا در** باطن

بنحو تقیه و توریه بوده است **ویا** فی التحقیقة ایمان نداشته است بلکه لساناً
مومن و قلباً کافر بوده است **ومراد** از آیۀ شریفه کیف یهدی الله قوما
کفروا بعد ایمانهم **وامثال** این آیه نیز ہمین است که کافر گردید بعد از
آنکه مومن لسانی بودند **چنانچه** شیخ المشائخ **و** علامه طبرسی فرموده
اند والمراد ههنا بالایمان اظهار الایمان دون الایمان الذی
یستحق به الثواب ولیس فی الآیة ما یدل علی انهم قد کانوا فی
باطنهم مومنین مستحقین للثواب فزال ذلك بالکفر فلا تنعق
للمخالف **یعنے** مراد از ایمان در این آیه شریفه اظهار ایمان لسانی است
نه ایمان واقعی که بآن مستحق ثواب ابدی میگردد **و در آیه** دلالتے
نیست بر آنکه ایشان در باطن مومن مستحق ثواب ابدی بودند و آن از ایشان
بسبب کفر زائل گردید مخالف را ہرگز تعلق و تمسکے نمیباشد **پس** ثابت
شد که چنین شخص مومن لسانی است نه بالقلب واللسان **واگر نه** کفر
بعد از ایمان ہرگز ممکن نتواند شد **چنانچه** ہمین معنے آیه شریفه وما
کان الله لیضیع ایمانکم میباشد **پس بدانکه** ارتداد
بر دو قسم است مرتد فطری و مرتد ملی **اما اوّل** یعنے مرتد فطری کسی را
گویند که یکے از پدر و مادر وی در وقت بسته شدن نطفه او مسلمان باشد
و آن مرتد نیز قبل از ارتداد ظاهراً اسلام را قبول کرده باشد و پس ازان
کفر را اختیار کند و ناری و مخلد در جہنم بودن وی کلامی نیست نزاعی که
ہست در این است که آیا توبه اگر کند از وی قبول است یا نه مسئله محل

در بیان اقسام ارتداد است

در بیان معنی مرتد فطری در دنیا

خلاف است **بعضی** گویند که توبه وی نه در دنیا و نه در آخرت قبول است **اما حق** آنست که توبه او بجهت استفاضه از ورود خصوص نصوص در دنیا قبول نیست **چنانچه** روایت عمار از حضرت در همین خصوص وارد شده است قال ع كل مسلم من المسلمين ارتد عن الاسلام وجحد محمداً نبوته وكذبه فان دمه مباح لكل من سمع ذلك منه وامراته بائنة منه يوم ارتد فلا تقربه ويقسم ماله على ورثته وتعتد امراته عدة المتوفى عنها زوجها وعلى الامام ان يقتله یعنی هر مسلمانیکه مرتد بشود وانکار نبوة وتکذیب پیغمبر نماید پس هر کسی که ارتداد آنشخص را بشنود خون وی بر سامع مباح میشود واز روز مرتد شدن آن شخص زن مسلمه بروی حرام میشود باید که زن او عدة وفات که عبارت از چهار ماه وده روز است نگاه دارد ومال آن مرتد بر ورثه او تقسیم میشود وامام زمان هر وقت ظاهر بشود او را قتل خواهد کرد **ونیز صحیحه** محمد ابن مسلم از حضرت صادق آل محمد است که فرمودند من رغب عن الاسلام وكفر بما انزل الله على محمد بعد اسلامه فلا توبة له وقد وجب قتله وبانت منه امراته ويقسم ما ترك على ولده یعنی هر کسیکه بعد از آوردن اسلام کافر شود بچیزیکه رسول آخر الزمان از جانب خدای گرفته آمده است توبه وی قبول نیست وقتل آنشخص واجب است وزن او براو حرام است ومال وی بر اولادش تقسیم کرده خواهد شد **تنبیه** از احادیث

در بیان حکم مرتد فطری در آخرت

ثابت شد که قتل کردن وی واجب است **این حکم** در صورتیست که خوف بر جان خود دیگرے نداشته باشد **پس** در صورت عدم خوف هرگاه ویرا نکشد معصیت کرده خواهد بود **چنانچه** وارد شده است که چون حضرت امام موسی ابن جعفر علیهما السلام حکم قتل مرتد جاری فرمود **راوی** عرض کرد ان انا لم اخف ولم اقتله ما علی من الوزر یعنی اگر خوفے نداشته باشم معذلک ویرا بقتل نرسانم چقدر گناه بر من است **انحضرة** فرمود يكون عليك وزره اضعافاً مضاعفة من غير ان ينقص من وزره شئ اما علمت من افضل الشهداء درجة يوم القيامة من نصر الله ورسوله بظهر الغيب ورد عن الله ورسوله **یعنی** میباشد بر تو گناه وی چند مضاعف بی آنکه از گناه او چیزے کم کرده شود **آیا** نمیدانی که افضل شهدا کسی است که غائبانه نصرت بخدا ورسول خدای صلی الله علیه وآله وسلم نموده حرف قبیح درباره ایشان رد کرده باشد اینست حکم مرتد فطری در دنیا **واما** **در آخرت** پس توبه وی قبول است چنانچه فاضل مرحوم شهید و مرحوم فیض از فضلای اخیار هم اختیار فرموده اند **پس** اگر حقیقة توبه کند اقوی اینست که بجهت آخرت مقبول است وتوبه کردن وی برائے بعضے از احکام دنیویه نیز ثمرے خواهد بخشید وچونکه توبه وے درمیان خود وخدائی خود قبول است لهذا عبادات ومعاملات وے صحیح خواهند بود واگر ورثه مال با و نه بخشند شرعاً مستحق اخذ آنمال نخواهد بود و

حکم قتل که کار امام یا نائب خاص امام است نیز مرتفع نمیشود **و این**
همه احکام که گفتیم وقتے بر شخص مترتب میشود که وقت کردن یا گفتن ردة
بالغ و عاقل و مختار باشد **پس** در عدم بلوغ اگر ردة بگوید اگرچه حکمے
بروے مترتب نمیشود **لکن** اگر ممیز باشد تنبیه و تعزیر کردن لازم است
و در حالت جنون اگر ردة بگوید اصلاً و ابداً حکمے بروی مترتب نمیشود
و در حالت اکراه و اجبار که بر تلفظ کلمه کفر مجبور بکنند نیز حکم کفر وارتداد
جاری نمیشود **چنانچه عمار یاسر** را اکراه و اجبار کردند در **مکه**
معظمه بر کلمات کفر پس بعد از گفتن آنها گریه کنان بخدمت حضرت
رسول صلی الله علیه وسلم در غایت اضطراب حاضر گردید که آیه شریفه
الا من اکره و قلبه مطمئن بالایمان در حق وے نازل گردید و پس ازان
حضرت رسول خدای فرمود یا عمار ان عادوا علیك فعد یعنے
هر وقت ترا اجبار و اکراه بعد ازین بر گفتن نمایند نیز بگو **تذکره** وقت
اجبار و اکراه بنحو **توریه** یعنے معنے دیگر قصد کرده گفتن وجب است
یا نه اگرچه بین الفقهاء مسئله محل خلافست لکن وجوب آن خالی از قوت
در رجحان نیست **سوال** آیا غیظ و غضب موجب ارتداد است
یا نه **جواب** اگر غیظ و غضب بحدی باشد که بالمرة شعوری ندارد
بنحویکه اگر خود را از پشت بامے یا در چاہے بیندازد تمیز آن اصلاً نداشته
باشد **در اینصورت** هیچ حکم کفر بروی مترتب نتواند شد **و**
اگر نه حکم ارتداد یقیناً جاریست **و اگر اولاد** مرتد فطری نابالغ

باشند در حکم اسلام اند و ارتداد پدر یا مادر یا هر دو موجب تغیر حکم ایشان
نمیتواند شد **و اگر مرتده** زن باشد پس بمحض رده گفتن نجس میشود
لکن اموال او از ملک او بیرون نمیرود و نیز قتل او واجب نمیشود بلکه او را
حبس باید گذاشت و بر وقت هر نماز تعزیر باید کرد و بر شوهر حرام میشود
پس اگر تصرف نشده باشد طلب مهر را حقیت ندارد و اگر تصرف شده باشد
پس بسبب تصرف سابق مهر را طلب دارد و اگر در بین عدة توبه کند
بر شوهر خود حلال میشود و اگر نه عقدش فسخ خواهد شد **و اما مرتد**
ملی پس او کسی را گویند که بر اسلام تولد نشده باشد لکن بعد از بلوغ
اسلام را اختیار کرده پس ازان باز مرتد شده باشد **پس** چنین شخصے
را باید توبه بدهند پس اگر توبه کرد و عود باسلام نمود توبه وی مقبولست
اگرچه یقین نکنیم که در قلب معتقد است و اگر نه قتل وی واجب میشود و اگر دو
دفعه توبه کرد و باز مرتد شد و باز توبه کند آیا توبه او مقبولست یا نه مسئله
خلافی دارد **نزد بعضے** در دفعه سوم قتل وے واجب است لکن احوط
اینست که برای توبه او سه روز مهلت داده شود اگر در این مدت چهار دفعه
هم مرتد شده توبه کند توبه وی مقبول است و بعد ازین دیگر توبه وی
هرگز قبول نخواهد شد و قتل او واجب خواهد شد و مال او را میانه ورثه
مسلمانش قسمت باید نمود و عقد زوجه اش فسخ خواهد شد و زن باید
عده طلاق که عبارت از سه ماه یا سه طهر است نگاه دارد و اگر در میان
سه روز توبه کرد در اینصورت زن ثانیاً زن وی خواهد شد احتیاج

در بیان حکم مرتد ملی است

بعقد جدید ندارد علی قول و احوط تجدید عقد است **اما** مال وی در حالت
ارتداد در ملکیت وی باقی میماند لکن اگر توبه نکرد پس از تصرف ممنوع
میباشد و تا وقت کشتن یا مردن نفقه وی و نفقه واجبه بروی را از اموال
داده خواهد شد **سوم اسلام** پس بدانکه نزد بعضے اسلام اظهار شهادتین
است اگرچه اعتقاد قلبی نداشته باشد پس بنابراین منافقین هم مسلم اند
و احکام ظاهر مسلمین برانها جاری و ساری است **و نزد بعضے**
اسلام عبارة است از اقرار کردن بشهادتین و نیز اعتقاد قلبی بآن داشته
باشد و نیز انکار ضروریات دین و اسلام نموده باشد **و نزد بعضے**
اسلام و ایمان مترادف المعنے اند **و در مجمع** تصریح کرده که اسلام
و ایمان واحد است بدو دلیل **اوّل** آیه شریفه ان الدین عند الله
الاسلام مقتضے آنست که غیر از دین اسلام دینے نزد حق تعالے محبوب
تر نیست **پس** اگر اسلام و ایمان متحد المعنے نباشند **لازم** میآید که ایمان
غیر از دین اسلام باشد **ثانی** آیه شریفه و من یبتغ غیر الاسلام دینًا
فلن یقبل منه **اگر** اسلام و ایمان متحد نباشد البته وجوبًا ایمان قبول
نباشد زیراکه دین اسلام نیست وهذا لیس بشئ زیراکه اگر مترادف
فی المعنے میبودند چگونه ممکن میتواند بود که حق سبحانه جل شانه در عزیز کتاب
خویش بر گفته اعراب که ایمان آورده هستیم ذم اتم میفرمود بقوله تعالے
قالت الاعراب آمنا قل لم تؤمنوا ولکن قولوا اسلمنا ولما یدخل
الایمان فی قلوبکم یعنے اعراب گفتند که ما ایمان آورده هستیم ای محمد صلی الله

علیه وسلم بگو بایشان شما ایمان نیاورده هستید پس بگوئید که اسلام آورده
هستیم و داخل نشده است ایمان در قلوب شما **پس** اینک از قرآن
علے الاعلان بوضوح رسید که اسلام و ایمان مترادف نیستند **و بعضے**
گوئیند که نسبت بینهما عموم و خصوص است باین معنے که هر کس صاحب
ایمانست اسلام بالضرورة در وی موجود است زیراکه اسلام مقدم از
ایمانست اما لازم ندارد که هر جا اسلام است ایمان هم موجود باشد **و نیز**
حضرة رسول آخر الزمان میفرمایند الایمان سر و اشار الی صدره
والاسلام علانیه یعنے ایمان سرّیست و اشاره بسینه مبارک فرمود
و اسلام علانیه و آشکار است و ازینجا نیز بوضوح رسید که اسلام و ایمان
هرگز مترادف نیستند بلکه بعد از حصول اسلام بازیادتی بعضے از معارف یقینیه
ایمان پیدا شد **پس** اسلام همان اقرار بشهادتین در ابتداء و نیز انکار نکردن
بضروریات دین است خواه بانها اقرار کرده باشد یا نکرده باشد لکن
ایمان تصدیق واقعی قلبی در انها است چنانچه در **کافی** میفرماید که
اسلام شهادة کلمه لا اله الا الله و محمد رسول الله است **پس** چون
فرق در ایمان و اسلام بعموم و خصوص واضح گردید فضیلت ایمان
بر اسلام هم از روی **عقل** ثابت گردید و اما دلیل **نقل** پس در تفسیر
علی ابن ابراهیم از حضرت ابو جعفرؑ مرویست ان الله فضل الایمان
علی الاسلام بدرجة کما فضل الکعبة علی المسجد بدرجة یعنے بتحقیق
حق سبحانه ایمان را بر اسلام یک درجه فضیلت بخشیده است چنانکه

بیان فضیلت ایمان بر اسلام است

یک در کعبه را بر مسجد الحرام فضیلت بخشیده است **اقول** این اشاره است بنحویکه مسجد خارجاً محیط کعبه است همچو اسلام هم در ظاهر محیط ایمانست **و چنانکه** کعبه محترمه اندرون مسجد الحرام است **همچو** ایمان نیز در باطن اسلام است **در کافی** از ابو جعفر آورده کما صارت الکعبة فی المسجد والمسجد لیس فی الکعبة **کذا الایمان یشرک الاسلام والاسلام** لا یشرک الایمان **یعنے** چنانکه کعبه محترمه در مسجد است و مسجد در کعبه نیست همچو ایمان شریک اسلام است **ولی** محض اسلام شریک ایمان نیست واز اینجا است آیه قالت الاعراب امنّا **پس** از احادیث مذبوره فضیلت ایمان بر اسلام **و** خصوص نسبت میانه هردو عموم خصوص است ثابت گردید **و** علی ابن ابراهیم **در تفسیر** روایتی که امیر المؤمنین در خطبه فرموده است که نسبت میدهم اسلام را بچیزی که قبل و بعد از من آن منسوب نشده باشد **و** آن اینست که اسلام تسلیم **و** تسلیم یقین **و** یقین تصدیق **و** تصدیق اقرار **و** اقرار اداء **و** ادا عمل باشد ایمان مومن در عمل وی شناخته میشود **و** کفر کافر با نکار کردن از دین معلوم وثابت میشود ایها الناس دینکم دین فان الحسنة فیه خیر من الحسنة فی غیره والسّیئة فیه تغفر وان الحسنة فی غیره لا یقبل **امّا** قول بانکه اسلام به تنهائی موجب نجاة در آخرت است غلط باطل محض است **زیرا که** بقیه حدیث من قال لا اله الا الله وجبت له الجنة معصوم علیه السلام میفرمایند بشرطها وشروطها وانا من شروطها **یعنے** هر کسیکه

در بیان اسلام و ایمان نسبت عموم و خصوص است

کلمه طیبه را بر زبان جاری نماید جنت بروی واجب میشود باشرط و شروطش و محبت قلبی با اهل بیت و اقرار بولاریة و خلافة و عصمت و طهارة و فرمانبرداری با اهل بیت از جمله شروط آن میباشد **و اگر** نزاینک طایفه از هنود هندوستان که بدرخانه اهل اسلام آمده احوال حضرت رسول خدا و احوال مهاجرین و انصار و اصحاب آنحضرت و اعمار و خوراک و پوشاک و اسمای آباء و اجداد و امهات ایشان را نقل میکنند و پس ازان کلمه شهادتین را نیز بر زبان جاری مینمایند و سوال میکنند و بدرجه غایته پابند ملت خویش نیز میباشند و معرفت شان هم با سلام نسبت به بعضے اهل اسلام بیشتر است **اگر** محض اقرار و اجرائے کلمه طیبه موجب نجاة آخرة باشد پس ایشان بطریق اولی از اهل جنت خواهند بود **پس** ازاین حدیث ثابت شد که هر کس کلمه طیبه را بر زبان جاری کند و شروط آن را نیز عمل نماید بروی جنت واجب میشود و همین تعریف مومن هم است چنانچه در بحث ایمان گذشت که درجه ادنے ایمان همین قدر است **پس** بهرحال ثابت شد که مستحق جنت غیر مومن هرگز نمیتواند شد و در آخرة هیچ چیزے غیر از ایمان ثمرے نخواهد بخشید **پس** ایمان در دنیا و هم در آخرت موجب نجاة است **و امّا** اسلام که غیر ایمان و مقدم از ایمان است هرگز در آخرت نجاة ازان ممکن نیست محض در دنیا نفعے خواهد بخشید **چهارم فسق** بدانکه فاسق خارج شونده از طاعت خدا و رسول با بقاء ایمان است پس **بعضے** میگویند فاسق نه کافر است و نه مسلم **یعنے** حکم هیچ کدامی

از اسلام وکفر بروی جاری نمیشود بلکه بین الدرجتین میدانند ومیگویند که بدون توبه اگر از دنیا برود البته درجهنم خواهد رفت **وبعضی** میگویند فاسق کافر است واحتجاج میکنند باینکه اگر چنین نبودی چگونه حق تعالی با بلیس که فسق عن امر ربه بجهت فسق حکم تکفیر میفرمود و هذا لیس بشئ زیرا که فسق ابلیس مع کفر بوده است باین معنی که بسبب خارج شدن وی از طاعت وحکم خدا محض فاسق است **واما کفر** وی بسبب آنست که در حکم حق تعالی که عین حکمت بالغه ونعمت شامله او تعالی بود اعتراض کرده بود چنانچه حق سبحانه جلشانه در عزیز کتاب خویش میفرمایند واذ قلنا للملائکة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابلیس ابی واستکبر وکان من الکافرین یعنی زمانیکه گفتیم بملائکه که ابوالبشر حضرت آدم علیه السلام را سجده نمائید پس جمیع ملائکه سجده کردند وابلیس انکار وتکبر کرد پس کافر شد **واما** تکبر واعتراضش این است که چون ابلیس از سجده حضرت آدم انکار کرد ومحض فاسق گردید حق تعالی وجه سجده نکردن را از وی استفسار فرمود بقوله تعالی ما منعک ان تسجد لما خلقت بیدی ای ابلیس شخصی را که من بدو دست قدرت خویش آفریده ام کدام چیز است که ترا از سجده کردن وی مانع میشود درجواب عرض کرد انا خیر منه خلقتنی من نار وخلقته من طین یعنی علتی که مانع میشود مرا اینست که خلق فرموده هستی مرا از آتش وآفریده هستی آدم ع را از خاک چگونه میشود من که خلقتم عالی باشد بوضیع ودانی سجده

دربیان اینکه فسق ابلیس موجب کفر وی نیست

نمایم پس حق تعالی درجواب فرمود فاخرج منها فانک رجیم وان علیک لعنتی الی یوم الدین **پس** ثابت شد که باطل است **قول** کسانیکه میگویند فسق وی موجب کفر وی گردیده است بلکه بجهت خارج شدن از طاعت فاسق است **ومحض** بجهت تکبر واعتراض کافر وملعون ابد گردید واگرنه قائل به توحید ونبوت ومعاد وهمه احکام بود وانهار الطریق بیقین میدانست ودو رکعت نماز را در چهار هزار سال یا شش هزار سال علی اختلاف الروایات نموده است **پس** از اینجا بوضوح رسید که نسبت بینهما عموم وخصوص است باین معنی که هرکس کافر است فاسق بالضرورت است لکن لازم ندارد که هرکس فاسق است کافر هم باشد پس شیطان فاسق کافر است **واما** مومن فاسق حق آنست که حکمش چون مومن مرتکب کبائر است باین معنی که واجب است نظر بایمان بوی ثواب ابدی داده شود واگرنه صریحاً ظلم لازم آید وآن برحق تعالی جایز نباشد پس یا بعفو داخل جنت خواهد فرمود ویا اول برای ایصال جزاء فسق داخل جهنم کرده پس از آن بشفاعة انبیاء ومرسلین وائمه طاهرین وملائکه وعباد صالحین واقتضای ایمان آمرزیده در جنت داخل خواهد شد ثم الله اعلم **سوال** اولاد ائمه طاهرین علیهم السلام که اولاد علی وفاطمه اند اگر فاسق وفاجر باشند در دنیا وآخرة نسبت بایشان چگونه حکم خواهد شد **جواب** بدانکه اولاد ائمه دو صنف اند خاص وعام **اما** خاص چون صحیح العقاید والاعمال

دربیان حکم مومن فاسق است

بیان حکم سادات فاسد العقاید و الاعمال

ذی العدالة والتقوی در نجاة ایشان بالاجماع خلافے نیست **امّا** عام پس ایشان نیز دو قسم اند **احدهما** سادات فساق صحیح العقاید فاسد الاعمال پس باقتضائے اخبار کثیره و آیه شریفه منهم ظالم لنفسه و منهم مقتصد و منهم سابق بالخیرات **جمعے** تصریح کرده اند که چنین ذریه **اگر** تائب شود در نجاة اینها هم کلامی نیست **واگر** بلاتوبه از دنیا بروند **پس** جائز است که سید انبیا صلی الله علیه وسلم و علی مرتضے و فاطمه زهرا علیهم السلام در قیمة برائے ادا و عده خود و تعظیماً و اجلالاً لهم خواهد بخشید **چنانچه** باتفاق اهل مغازی عباس عم رسول خدای آنحضرت رسول و عقیل را آنحضرت علی در حال شرک در دنیا بخشید **پس** عاقبت شان بخیر گردید **ثانیهما** فاسد العقاید و الاعمال پس در ناری بودن ایشان شکے نیست **زیراکه** از روی اجماع و از روی عقل و نقل چون آیه شریفه ان الله لا یغفر ان یشرك به و یغفر مادون ذلك شفاعت هیچ مشرک کافر قبول نیست پس هیچ نحو مستحق جنت نخواهند شد **اشکال** اگر سید فاسد العقیده مغفور نشود تخلف وعده حق تعالے لازم مے آید زیراکه وعده الهی و دعوات رسالت پناهے نسبت باین فرقه عام اند چون واجعل نسلهما کثیرا طیبا **ونیز** طبرانی و احمد و ابونعیم و ابن حجر در صواعق روایة کرده اند قال صلی الله علیه وسلم ابنتی فاطمة احصنت فرجها فحرم الله ذریتها علی النار **یعنے** فاطمه حفظ خود کرده است **پس** جزا اینها

حق تعالے ذریه وی را بر نار جهنم حرام گردانیده است **جواب نزد بعضے** این چنین اخبار محمول خاص بر معصومین میباشند **ونزد بعضے** برائے صحیح العقائد و الاعمال مخصوص میباشند **وبعضے** در شان عموم ذریه حضرت نبویه صلی الله علیه التحیه میدانند و همه آنها را ناجی میدانند و هذا لیس بشئ **زیراکه** علت عدم آل و اهل بودن عمل غیر صالح است **چنانچه** قصه پسر حضرت نوح نجی الله شاهد مطلب ما میباشد چون بین الله و بین آنحضرت معاهده شد که اهل آنحضرت را غرق طوفان نفرماید که ناگاه آب همه جانب را فرا گرفت **آنگاه حضرت نوح** علیه السلام عرض کرد رب ان ابنی من اهلی و ان وعدك الحق وانت احکم الحاکمین که ناگاه خطاب باعتاب در جواب آنحضرت رسید بقوله تعالے انه لیس من اهلك انه عمل غیر صالح فلا تسئلن ما لیس لك به علم انی اعظك ان تکون من الجاهلین۔ **یعنے** ای نوح این پسر تو بعلت عمل غیر صالح از اهل تو نیست **پس** بنص قرآن ثابت شد که علت عدم اهلیت و قابلیت عمل غیر صالح است **سبحان الله** باوجود آنکه پسر حضرت نوح علیه السلام بلا فصل از نسل و اصل آنحضرت است مع ذلك در ینصورت ولدیت موجب برایت از نار نشد **این سادات** که فاسد العقاید باشند و چندین پشت شان از آنحضرت گذشته چگونه سیادت شان موجب برات از نار باشد **خاصه** آنکه درباره ایشان حضرت رسول

صلی الله علیه وسلم فرموده است الجنة لمن اطاع الله ولو کان غلاماً
حبشیاً والنار لمن عصی الله ولو کان سیداً قرشیاً پس ثابت
شد که غیر از عمل احدی ناجی نتواند شد پس بدانکه بنی فاطمه صحیح النسب
ضرور عاقبت شان بخیر میگردد و هرگز بدون توبه از دنیا نمیروند زیراکه
باقتضائے دعوات نبویه خاصیة لازمه ایشان همین است که با توبه و
ایمان از دنیا بروند پس کسانیکه منسوب باین سلسله جلیله جمیله بوده
بر کفر و فسق و ضلالت از دنیا بروند یقیناً ازین سلسله جلیله نمیباشند
بلکه سیادة شان جعلی باکذب و یا جهل بوده است و اگر نه
رد دعائے رسول خدائے لازم میآید و آن محال است وقاعده
کلیه چنانست هر که از ذریة آنحضرت کافر و منافق باشد خالی نیست
یا ابداً از نسل بنی فاطمه نیست لهذا کافر و منافق گردیده و یا
عاقبتش بتوبه و بخیر خواهد گذشت چنانچه عباس و عقیل و دیگر
بنی هاشم عاقبت شان بجهت توبه بخیریت گذشت ایراد در جعفر
چه میگوئید چه باتفاق فریقین ثابت است که جعفر فاسق مضل ضال
و مکذب حضرت حجة و امام حسن عسکری بوده است جواب
نسبت بجعفر کذاب احتمال توبه بجهت روایتی که از حضرت حجة
علیه السلام نقل شده در احتجاج است و من انکرنی فلیس
منی وسبیله سبیل ابن نوح واما سبیل عمی جعفر و ولده
فسبیل اخوة یوسف یعنی منکر امامت من حکم پسر نوح است

اما سبیل عم من جعفر چون سبیل برادران یوسف است یعنی اول فسق
کردند و در آخر موفق بتوبه گردیدند والله اعلم اما باقی اقسام
که مشرک و مخالف و منکر و محارب و خارج و مبغض اند همه اینها
دشمنان خدا و رسول صلی الله علیه وسلم مخلد الی الابد در اسفل السافلین
جهنم اند نعوذ بالله من الشرك والمخالفة والانكار والحرب
والبغض والخروج علی اهل بیت رسول الله و براین براهین عقلیه
و قوانین نقلیه شاهداند اما عقل پس بر ظاهر و آشکار است
که خلقت ائمه طاهرین علیهم السلام از نسب نبوی است و حق سبحانه
جل شانه نیز در عزیز کتاب خویش ایشان را انفس رسول و ابناء آنحضرت
صلی الله علیه و آله وسلم خوانده است و آنحضرت صلی الله علیه وسلم هم
بالخصوص در شان ایشان اتمام الحجة فاطمته فرموده که
خون شما خون من و عظم شما عظم من و گوشت شما گوشت من و اذیت
کننده شما اذیت کننده من و دشمن شما دشمن من و محارب شما محارب
من و مبغض شما مبغض من و منکر شما منکر من و کسیکه موذی و مبغض
و محارب و منکر من باشد او بدون تفاوت موذی و محارب و مبغض
خدا است پس وی کافر است و هر کافر ابد الآباد مخلد جهنم است
واما نقل پس بطرق صحیحه باتفاق خاصه و عامه در شان هر یکی
از ایشان فرادی و بالاجتماع اخبار کثیره وارد شده اند چنانچه
اکثر خاصه و عامه خصوص سید علی شافعی در مودة فی القربی

و دیگر محدثین باسانید معتبره در سانید خویش آورده انه قال رسول
الله صلی الله علیه و سلم من غضبت علیه ابنتی فاطمة
غضبت علیه و من غضبت علیه غضب الله یا سلمان
ویل لمن یظلمها و یظلم بعلها علیاً و ویل لمن یظلم
ذریتهما و شیعتهما یعنے رسول آخر الزمان فرمود کسیکه بغضب آورد
دختر نیک اختر من فاطمه زهرا را پس بروے من بغضب هستم و هر کس که
بروے من بغضب باشم حق سبحانه بروے بغضب میباشد ای سلمان
ویل است برائی کسیکه ظلم کند فاطمه طاهره را و ظلم کند شوهر وی علی مرتضے
را و ظلم کند ذریت ایشان را **و نیز** وارد شده است که حضرت رسول
صلے الله علیه وسلم در ایشان فرموده است انا حرب لمن حاربکم
و مبغض لمن ابغضکم یعنے من جنگ کننده و بغض دارنده کسے
هستم که جنگ کننده و بغض دارنده شما باشد پس ثابت و واضح شد
که حق تعالے و رسول آخر الزمان بر غضب آورنده و ظلم و غصب کننده
حقوق ایشان علیهم السلام غضب ناک میباشد **و نیز** بطرق خاصه
و عامه وارد شده است قال صلی الله علیه وسلم من احبک
یا علیّ کان مع النبیین فی درجتهم یوم القیامة و من مات
یبغضک مات یهودیاً او نصرانیاً یعنے علی کسیکه دوست دارد ترا در
یوم قیامة با انبیاء علیهم السلام در درجه انها خواهد بود و کسیکه بر
دشمنی تو مرده باشد یهودی یا نصرانی از دنیا خواهد رفت **و نیز**

باتفاق خاصه و عامه وارد شده است عن ابی رافع مولی رسول
الله ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال من لم یعرف
حق علی فهو احدی من الثلاثة اما ولد الزانیة او حملته
امه من غیر طهر او منافق یعنے حضرت رسول فرمود کسیکه علی را در
حق خود وفا نکند یعنے بحق خودش نگذارد و مخالفت آل رسول نماید
آن شخص یا ولد زنا خواهد بود و یا مادر وے حمل وی را در حالت حیض
برداشته خواهد بود و یا آن شخص منافق خواهد بود و غیر ازین بسیاری
اخبار دیگر اند که اخیار ابرار باسانید معتبره در سانید خویش اختیار فرموده
اند و ما نظر بطوالت این وجیزه نفیسه بر باذکر اکتفا مینمائیم **پس** از
روے براهین عقلیه و قوانین نقلیه که برهان قاطع و فرقان ساطع
باشد ثابت شد که این باقی اقسام همه کفار و دشمن خدا و رسول مستحق
است امه جهنم اند اعاذنا الله و المؤمنین جمیعاً من سوء الاعمال
و حرص الدنیا و من النفس الامارة بالسوء و الضلالة
بعد الهدے **سوال** آیا آبا نبی و علی علیهم السلام درک
نبوة آنحضرت کرده اند یا نه و بعضے اهل سنت نسبت بایشان حکم
اسلام نمیکنند پس اگر ایشان مسلمان بودند اسلام ایشان را اثبات
فرمائید **جواب** بدانکه شبه نیست درانیکه نزد محققین طائفه
اهل سنت اسلام آبائے ایشان علیهم السلام چون شمس رابعة
النهار ثابت و آشکار است **چنانکه** فاضل ماهر جلال الدین

سیوطی در رساله اسلام آباء نبی صلی الله علیه وسلم اثبات اسلام شان را
نزد علماء امت بر چهار سبیل نقل فرموده است **سبیل**
اوّل آنکه آباء آنحضرت صلے الله علیه وسلم قبل از ادراک نبوة از
دنیا رفته هستند و بایشان دعوت نرسیده است **پس** چنین اشخاص
نه مکلف اند و نه معذب لقوله تعالی وما کنّا معذبین حتے
نبعث فیهم رسولاً یعنے عذاب نمیکنیم احدے را تا وقتیکه بطرف
وی رسول خود نفرستیم و دعوت اسلام بوے کرده نشود پس چنین
اشخاص بنص قرآن ناجی وغیر ماخوذ میباشند **سبیل ثانی**
عبد المطلب و ابوین نبی در زمان **فترة** نبی بودند **و در اکثر**
اخبار و احادیث وارد شده است که آنها در یوم قیامة ممتحن بالایمان
خواهند شد **سبیل ثالث** عبد المطلب و ابوین نبی و حضرة
ابو طالب بعد از مردن همه شان در قبور زنده شدند و تصدیق و
ایمان بخدا و رسولؐ آوردند **و طائفه** قائلین باین بسیاری
از اخبار بر احیاء و ایمان آوردن ایشان باسانید معتبره در سانید
خود بسطیر آورده اند **سبیل رابع** تمام آباء نبی مع ابوطالب
بعد از ابراهیم بر ملت ابراهیم مومن و موحد بودند چنانچه زید بن عمرو
بن نفیل **و** اخزاب او **و** قیس بن ساعده **و** ورقه بن نوفل **و** غیرهم
مومن و موحد و انبیاء بر نعش خویش بوده اند **و اما آزر**
پس پدر ابراهیم علیه السلام نبوده است بلکه عم آنحضرت است و همین

اعتقاد سیوطی و فخر الدین رازی هم میباشد چنانچه احتجاج شان بر
اثبات این مطلب بچند وجه میباشد **منها** آیه شریفه الذی یراك
حین تقوم وتقلبك فی الساجدین گفته شده است که معنے
آیه شریفه اینست انه کان ینقل نوره من ساجد الی ساجد
یعنے نور آنحضرت صلے الله علیه و آله وسلم از صلب یک ساجد بطرف
صلب ساجد دیگر همیشه منتقل میشد **و نیز** آنحضرت فرموده است
لم ازل انقل من اصلاب الطاهرین الی ارحام المطهرات
یعنے همیشه نور من از اصلاب طاهره نقل شده بارحام مطهرات میرسید
وحق تعالے فرموده است انما المشرکون نجس **پس** از این آیه
شریفه و احادیث ثابت شد که از حضرت ابو البشر آدم ع تا بحضرة
عبد الله جمیعاً مسلمان و ساجد بوده اند و احدے از آباء آنحضرة
مشرک و نجس نبوده است از اینجا بوضوح رسید که **آزر** بالضرورة
پدر حضرت ابراهیم نیست **و اما حضرة ابو طالب** پس
ایمان وی نزد محققین خاصه و عامه ثابت است چنانچه **در**
اسنی المطالب از برزنجی **و** ابو نعیم **و** بیهقی **و** در مواهب
لدنی وارد شده است ان النبی حضر ابا طالب عند الموت
وعنده ابو جهل وعبد الله ابن ابی امیة المخزومی فقال
له النبی ای عم قل لا اله الا الله احاج بها لك عند الله
فقال ابو جهل وعبد الله ابن ابی امیة یا ابا طالب اترغب

عن ملة عبد المطلب فلم نزلا یردانه حتی قال ابوطالب
علی ملة عبد المطلب ثم لما تقارب من ابی طالب
الموت نظر الیه العباس فراه یحرک شفتیه فاصغی الیه
باذنه منه الشهادة فقال للنبی یا ابن اخی والله لقد قال
الکلمة التی امرته بها ولم یصرح من لا اله الا الله لکونه لم یکن
مسلمح یعنے وقت وفات ابوطالب حضرت رسول آخر الزمان
تشریف فرمائے آنجا گردیدو نزد وے عبد الله ابن ابی امیه و ابو
جہل کافر بود پس آنحضرت صلے الله علیه وسلم فرمود اے عم بگو کلمه
لا اله الا الله تا که من شاهد اسلام تو بوده نزد حق تعالے حجه گنم
انگاه ابن امیه و ابوجہل گفتند ای ابوطالب آیا از ملة عبد المطلب
میخواهی برگردی و همچنین بوے میگفتند تا اینکه در جواب شان
گفت خیر ابوطالب بر ملت عبد المطلب میباشد درین بین هر دو
کافر از نزد وے بیرون رفتند و ابوطالب هم قریب الموت شد
برادرش عباس دید که هر دو لب ابوطالب متحرک اند چون
گوش داد شنید که ابوطالب کلمه طیبه میخوانند پس عباس عرض
کرد اے پسر برادرم سوگند بخدا که بتحقیق برادرم ابوطالب آن
کلمه که شما ویرا بخواندن او امر فرموده بودید تلاوة کرد و عباس
چونکه در آنوقت کافر بود الفاظ لا اله الا الله را بر زبان جاری
نکرد و در معانی الاخبار و عاملی و صدوق المحدثین آورده اند

عن العسکری قال ان الله اوحی الی رسول الله صلی الله علیه وسلم
الی قد اید تك بشیعتان شیعة تنصرك سرا فسیدهم وافضلهم
ابوطالب وشیعة تنصرك علانیة فسیدهم وافضلهم
علی ابن ابی طالب یعنے حق تعالے بسوئے رسول آخر الزمان
وحی کرد که بتحقیق تائید کردم ترا بدو شیعه **یك قسم** شیعه همیشه
یاری میکنند ترا بطور مخفی پس سید و افضل آنها ابوطالب است
قسم دوم یاری میکنند ترا علانیه و آشکار پس سید و افضل
آنها علی ابن ابوطالب است و غیر از انها بسیاری روایات دیگر
و سیر خود ابوطالب بر اثبات اسلام وے شاهد صحیح و صلح نشان صریح میباشند
سوال اولاد کفار و مجانین و ولد الزناء حکم شان در آخرت
چه گونه کرده خواهد شد **اگر** در جنت انداز خلاف اجماع لازم آید
که نجس العین داخل جنت نتوانند شد **و اگر** در جهنم داخل نماید صریحا
ظلم لازم آید و مخالف آیه لا تزر وازرة وزر اخری میباشد
که بگناه یکے دیگرے گرفتار نتوانند شد و در اینجا چه گونه بجهت کفر والدین
طفل غیر مکلف را داخل جهنم خواهد کرد **جواب** بدانکه مسله محل
خلافست **بعضے** گویند چنانکه در دنیا حکم تبعیت دارند در آخرت
نیز بحکم تبعیت داخل جهنم کرده خواهند شد و احتجاج شان اینست که
بجهت عدم بلوغ شان بحد تکلیف بالذات و فی نفسه حکمے بر انها
مترتب نتوانند شد پس در حکم تبعیت اند **و بعضے** گویند که اگرچه

بلوغ شان بحد تکلیف نیست لکن غیر از تکلیف شرعی دیگر اقسام تکالیف
بوے رسیده اند چون تکلیف جان کنی وغیره لهذا بر حق تعالے واجب
است که برائے ایصال حقوق تکالیف شان داخل جنت فرماید
واگر نه موجب تضییع حقوق خواهد بود و بر حکیم مدبر علے الاطلاق چگونه
نسبت آن جائز میتواند بود **وبعضے** گویند که در یوم قیامت
امتحان آنها کرده خواهد شد باین نحو که حق تعالے بنفس نفیس خویش
بزبان بے زبانی همه آنها را حکم خواهد فرمود که جمیعاً داخل جهنم شوند
پس کسانیکه بمحض سماع خطاب مستطاب بطرف جهنم حرکت
خواهند کرد انها را صفّے از ملائکه سد راه شده مانع از دخول خواهند
شد انگاه آنها را در جنت داخل خواهند کرد زیرا که ایشان با وجود
معائنه جهنم انکار از فرمان حق تعالے نکرده اند پس در دنیا که محض
وعده و وعید بوده است اگر بحد بلوغ میرسیدند ایمان بخدا و رسول
آخر الزمان میآوردند **وبعضے** دیگر که بالمقابله مکابره خواهند کرد که خدایا
بنا بر چه استحقاق ما را بجهنم میفرستے وحال آنکه در دنیا تکلیفے بر ما واجب
نبوده است **پس** آنها مستحق جهنم خواهند بود زیرا که با وجود معائنه
علانیه جهنم بالمقابله بخدا مکابره نموده اند در صورتیکه محض وعده و
وعید بایشان در دنیا میرسید هرگز بخدا و رسول صلے الله علیه وسلم
ایمان نمیآوردند پس انها مستحق جهنم اند وهذا لیس بشیٔ زیرا که
حق سبحانه جل شانه بجهت ابتلاء وامتحان خلائق دنیا را دار الامتحان

خلق فرموده است و آخرت را برائے ایصال جزا امتحان دار الجزاء
قرار داده است چگونه متصور میتواند بود کسانے را که در دار الامتحان
از عدم بوجود آورده امتحان نفرماید در دار الجزاء امتحان نماید
امّا حق آنست که مستضعفین ذکور واناث اهل اسلام دو
صنف اند غافلین وابلهان مراد از غافلین کسانے اند که اصلاً ملتفت
نشده اند باینکه باید اصلاح عقاید نمود **و ابلهان** کسانے هستند که دیوانه
نیستند ولکن عقل درستی هم ندارند بنحویکه نمیشود آنها را مطلبے حالی کرد
ونیز کسانیکه از روئے بے علمی ویا بضعف عقل ویا بشبهات ویا
بحسن ظن نسبت باسلاف خویش تقلید کرده بطرف اصلاح عقاید
خویش اصلاً ملتفت نشده باشند **پس** ایشان از جمله کسانے اند
که مرجون لامر الله اما ان یعذبهم واما ان یتوب علیهم
یعنے ایشان در یوم الجزاء امیدوار فرمان حق تعالے خواهند بود یا
ایشان را بعدالت میکشد پس عذاب میکند ویا بفضل جسیم و رحمت
عمیم خویش بر ایشان توبه خواهد داد **وامّا** مجانین واطفال غیر
بالغه پس ایشان اگر مسلمان زاد اند در نجات ایشان بجهت تفضل
کلامے نیست و در احادیث معتبره وارد شده است که کفیل اطفال
مومنین تا یوم قیامت حضرت ابراهیم وحضرت ساره است چنانچه
در کتاب **در منثور** ونیز در کتاب **البعث** ونیز
در کتاب **الغراء** ونیز در کتاب **النشور** آورده اند قال

احوال اطفال مومنین از روایت

صلی الله علیه وآله وسلم اولاد المؤمنین فی جبل فی الجنة
یکفلهم ابراهیم وساره حتی یردهم الی آبائهم یوم
القیمة **یعنی** حضرت رسول خداے صلے الله علیه وآله وسلم
فرموده است که اولاد صغار مومنین تا روز قیامت در جنت
بر کوہے میباشند وکفیل حال شان حضرت ابراہیم وحضرت ساره است
پس چون روز قیامت شود ایشان بطرف آبائے خود رد کرده
خواهند شد **ومراد** از مومنین علی وشیعیان آنحضرت اند چنانچه
در کتاب **کافی** ونیز **عیاشی** آورده اند قال الصادق
علیه السلام هم الائمة ومن اتبعهم **یعنی** حضرت صادق
آل محمد علیه السلام وحضرت محمد باقر علیهما السلام فرموده اند که مراد
از مومنین ائمه وشیعیان اند انشاءالله تعالے **واگر** کافر زاد اند
پس ایشان ومستضعفین کفار وغیر از ولد الزنا مومن زاد در دنیا بر
همه آنها حکم کفار جاری وساری است **اگرچه** بعض از علماء ولد
الزنا را کافر ونجس میدانند خواه شهادتین بگوید یا نه لکن آنچه
باقتضاے اکثر اخبار فضلاء اخیار اختیار فرموده اند اینست که
اگر ولد الزنا مومن زاد باشد در زمان عدم بلوغ اقوی طهارت
وی است وبعد از بلوغ از اسلام وکفر هرچه را اختیار نماید حکمش جاری
خواهد شد **واما در آخرة** بیوم قیامت از عدالت حق تعالے باین حرمت
واسعه عذاب کردن ایشان دور است پس اگرچه در جهنم نمیروند مگر در

جنت هم نخواهند رفت **پس** مقام ایشان در آخرت حظایر یا
اعراف که مراد از سور بهشت است خواهد بود **تتمه کرده** کسانیکه
در اصلاح عقاید اصول دین بودند وهنوز تمامه درست نکرده
از دنیا رفته باشند آیا کافر اند یا مسلمان بین العلماء خلافست
بعضے گویند که بجهت نبودن معرفت تامه اصول دین فقدان
شرط لازم میآید پس مشروط هم مفقود است لهذا حکم بکفر وے کرده
خواهد شد **وبعضے** گویند بجهت بودن وے در معرض تحقیق حکم
بهیچ کدام از کفر واسلام نمیتوانیم کرد بلکه بین الدرجتین است **پس**
از روئے تفضل نه استحقاق چون اطفال مومنین داخل جنت کرده خواهند
شد **وحق اینست** که حق سبحانه جل شانه نسبت به بندگان
بمقتضائے آنکه لا یکلف الله نفسا الا وسعها تکلیف
مالا یطاق نمیفرماید **پس** چنین اشخاص که از جانب خود
ساعی بوده اند حکم ایمان خواهد شد واگر نه تکلیف مالا یطاق
لازم آید وآن جائز نباشد وهمین مختار مولینا مجلسی علیه
الرحمة هم میباشد **خاتمه** بر اصحاب بصیرت وارباب
سیرت پوشیده نیست که خلقت انسان متضمن دو صنف است
بعضے معصوم و**بعضے** دیگر غیر معصوم **اما معصوم**
پس بدانکه معنے عصمت در لغت باز داشتن ونگاه داشتن از چیزی
ودر اصطلاح شریعت مطهره از جمیع اقسام نجاست وخباثت

ظاہری و باطنی صوری و معنوی پاک بودن را گویند و این چنین اشخاص کہ از جمیع این اقسام پاک و پاکیزہ باشند جز از انبیاء و ائمہ طاہرین دیگرے نتواند بود و بر اثبات مطلب ما برہان قاطع و فرقان ساطع دلالت صریحہ دارد **اما عقل** پس بدانکہ عمدہ باعث ارسال انبیاء و رسل ہدایت خلق است زیرا کہ ایشان بسبب شہوۃ نفسانی و غلبہ وساوس شیطانی مرتکب معصیت شوند پس ہادی شان کہ انبیاء علیہم السلام باشند اگر معصوم نبودہ باشند مثل ایشان در طلب ہدایت محتاج دیگرے خواہند بود کسیکہ خودش محتاج ہدایت باشد دیگرے را چگونہ ہدایت بتواند کرد **دیگر آنکہ** عصمت انبیاء علیہم السلام نظر بمکلفین لطف است زیرا کہ تکلیف نسبت بایشان لطف است پس رسانندہ تکلیف بایشان اگر معصوم نباشد صدور معصیت و وقوع سہو و نسیان از وے ممکن خواہد بود بنا بر آن خلاف غرض حق تعالٰے لازم آید و آن جائز نباشد **و چونکہ** ائمہ طاہرین صلوات اللہ علیہم اجمعین بدون تفاوت جانشین من خلافت آنحضرت بجہت ابلاغ یا یجب علے النبی ابلاغہ میباشند لہذا عقل سلیم و طبع مستقیم دلالۃ صریحہ دارد کہ واجب است ایشان علیہم السلام نیز معصوم باشند و اگر نہ نقصیکہ در عدم عصمت انبیاء لازم میآید بعینہ در اینجا ہم لازم میآید **واما نقل** پس آیہ شریفہ تطہیر در شان ایشان علیہم السلام

باتفاق خاصہ و عامہ نازل شدہ است چنانچہ **ترمذی** در کتاب التفسیر در سورۃ احزاب بروایت حضرت ام سلمہ مے نویسد

لما نزلت هذه الآية الشريفه على النبی صلی اللہ علیہ وسلم انما يريد الله ليذهب عنكم الرجس اهل البيت و يطهركم تطهيرا فی بيت ام سلمه فدعى النبی فاطمة وحسنًا وحسينًا بكساء و علی خلف ظهره فجللهم بكساء ثم قال اللهم هؤلاء اهل بيتی فاذهب عنهم الرجس وطهرهم تطهيرا الخ

یعنے رسول خدا صلی اللہ علیہ وسلم فاطمہ زہرا و علی مرتضے و حسن مجتبےٰ و ابی عبد اللہ الحسین علیہم السلام را جمع فرمودہ عبا خیبری بر ایشان پوشانیدہ دعا کرد خدایا ایشان اہل بیت من ہستند ایشانرا از ہر قسم پلیدی گناہ پاک گردان آنگاہ این آیہ شریفہ تطہیر نازل شد **توضیح** در آیہ شریفہ کلمہ رجس اسم جنس است و متضمن جمیع اقسام گناہ صغیرہ و کبیرہ و نجاسات و خباثات میباشد **چنانچہ** در نہایہ گفتہ

الرجس القذر وقد يعبر به عن الحرام والفعل القبيح والعذاب واللعنة والكفر

یعنے رجس قذر ہست و آن تعبیر شدہ است از جمیع محرمات و افعال قبیحہ و عذاب و لعنت و کفر **و در منتہی الارب** گفتہ رجس ککتف پلیدی و گناہ و کفر و ہر کار زشت کہ موجب عذاب باشد و شک و خشم و لعنۃ **پس** نص قرآن عصمت ایشان ثابت است **اما حدیث** پس بسیارے از اخیار خواص و عوام در مسانید خویش بسیاری از اخبار با سانید معتبرہ معتمدہ اختیار فرمودہ اند چنانچہ **سید علی**

الشافعی در مودت فے القربے بروائیت ابن عباس آوردہ است
قال سمعت رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم یقول انا وعلی والحسن
والحسین والتسعۃ من ذریۃ الحسین مطہرون معصومون
یعنے ابن عباس میگوید کہ شنیدم رسولخدا ئے میفرمود من وعلی وحسن
وحسین و نہ فرزند حسین جمیعاً معصوم ومطہر ہستیم **پس** کسانیکہ
معصوم ہستند ایشان بالقطع والیقین آمرزیدہ واستحقاقاً در درجہ
اعلے جنت بیاشند **واما غیر معصوم** پس از ایشان
بسبب عدم عصمت صدور معصیت ممکن است و درصورتیکہ
کسی مرتکب معصیت شدہ باشد توبہ کردن بروے از روئے
عقل ونقل واجب است **اما توبہ** از تاب است وتاب و
آب **و ناب** ہا دو عاد **و آض و** رجع ہمہ بمعنے برگشتن اند **و در اصطلاح**
شریعت توبہ شش چیز را گوئیند چنانچہ حضرت امیر علیہ السلام فرمودہ است
اول ندامۃ برافعال قبیح ماضیہ **دوم** عزم کردن برنکردن معصیت
سوم اداءِ حق کسیکہ بر ذمہ وی است اگر ممکن باشد واگر نباشد ازوے حلالی
بگیرد **چہارم** قضاء کردن عبادات واجبہ کہ انہا را ترک کردہ باشد
پنجم قلباً محزون ومغموم بر کردہ افعال قبیحہ شود **ششم** بقدریکہ
شیرینی معصیت را چشیدہ است ہمانقدر تلخی صبر وعبادت را بچشد و
استغفر اللہ گفتن نیز خوبست **پس** توبہ بر دو قسم است **اول** توبہ
خواص کہ مراد از مقربین بارگاہ رب العالمین اند توبہ ایشان از

تغافل من اللہ یا التفات بطرف غیر خدا و ترک مندوبات واز ترک
اولے واین است مدلول آیۃ حسنات الابرار سیئات المقربین
زیراکہ ایشان مخصوص بعنایت مخصوصہ اند لازم کہ اگر غفلتے روئے دہد
توبہ نمائید **دوم** توبہ عوام کہ بسبب عدم معرفت وبصیرت افعالے را
مرتکب شدہ باشند کہ موجب کفر وشرک نباشد ونیز بنحو عمدیت بجا نیاوردہ
باشند پس برایشان واجب است کہ بر صدور معصیت توبہ کنند وپشیمان
باشند **اما دلیل عقل** بر وجوب توبہ اینست کہ توبہ عبارتست
از ندامت برافعال قبائح ماضیہ ولازم آن ندامت عزم بالجزم بر عدم
عود است چنانچہ گذشت **پس** چونکہ ندامت برافعال قبائح عقلاً
واجب است **توبہ** نیز عقلاً واجب است **ودلیل دیگر**
برائے اثبات وجوب توبہ آنست کہ ارتکاب معصیت موجب عقاب
است وعقاب ضرر بجا ضرر است وعند العقلاء عقل مقتضی دفع ضرر
است **و** دفع این ضرر بدون توبہ ممکن نیست پس وجوب توبہ عقلاً ثابت
است **اما نقلاً** پس آیہ شریفہ توبوا الی اللہ جمیعاً **ونیز** آیہ شریفہ
توبوا الی اللہ توبۃ نصوحاً یعنے توبہ کنید بخدا توبہ خالص صیغہ امر است
ودر علم اصول فقہ ثابت است کہ اکثر خطابات قرآنیہ افادہ وجوب
میکنند پس وجوب توبہ از روی قرآن ہم ثابت است **پس** از اینجا
بوضوح رسید کہ ارتکاب فعل قبیح یک معصیت است وتائب نشدن
برآن معصیتے دیگر است **سوال** چون شخصے عاصی حقیقۃً توبہ کند

آیا برحق سبحانه جل شانه اجابت توبه وے واجب است یا نه **جواب** بدانکه مسئله محل خلاف است **بعضے** گویند برحکیم علے الاطلاق اجابت آن واجب عینی است زیراکه مرتکب معصیت معصوم نبوده است و اقتضائے عدم عصمت صدور معاصی است وهذا لیس بشیٔ زیراکه اگرچه مرتکب معصیت معصوم نبوده است ولے عقل که ممیز هر حسن وقبیح ونفع وضرر ونیز قاهر جمیع قوائے نفسانی است دروے موجود است **پس** چونکه عمداً اخلاف عقل کرده است حق آنست که اجابته توبه برحق تعالے واجب نتواند بود زیراکه بجهت وجود عقل استحقاق ندارد وازانجا است که مجانین بسبب فقدان ماده عقل که عمده ازممیزات است مرتکب هر معصیتے بشوند در دنیا و یوم القیمة معذور میباشند **پس** چون عدم وجوب ثابت شد میگوئیم که اگر حکیم علے الاطلاق اجابت توبه بفرماید عین تفضل وے خواهد بود چنانچه در عزیز کتاب خویش میفرماید قل یا عبادی الذین اسرفوا علی انفسهم لا تقنطوا من رحمت الله ان الله یغفر الذنوب جمیعا انه هو الغفور الرحیم **و نیز** میفرماید ان الله لا یغفر ان یشرک به و یغفر ما دون ذالك لمن یشاء حاصل آنکه یا محمد صلے الله علیه وسلم بگو بکسانیکه از بندگان من بر نفسهائے خویش اسراف یعنے گنه کرده اند چونکه من غفور ورحیم هستم بعد از توبه کردن از رحمت من ناامید نباشند اگر معصیت شان کفر وشرک نباشد همه گناهان را خواهم بخشید **تنبیه**

متعلق توبه چند امر اند که ذیلاً مینگاریم **اوّل** آنکه واجب است که توبه تائب بجهت قبح قبیح باشد پس اگر بخوف جهنم یا بطمع جنت یا بدنائے یا ضیاع عزت یا بر ترک شراب بجهت عدم لذة توبه کند صحیح نخواهد بود **دوم** آنکه توبه از اخلال واجب برائے وجوب آن و عدم ایتان آن در استقبال باید بکند واگر نه صحیح نخواهد بود **سوم** در حقوق خلائق و در بعضے از حقوق خالق در توبه با وجود ندامته بر ماضی و استقبال ایتان مافات وایصال حقوق نیز واجب است **چهارم** باید توبه در زمانه تکلیف باشد اگرچه قدرے قبل از احتضار باشد پس در حال احتضار یا در وقت ظهور آثار قیامة توبه کند صحیح نخواهد بود **پنجم** آنکه توبه کردن واجب فوری است پس اگر عمداً موخر انداخته بعد از زمانه توبه کند اقوی آنست که اگرچه بجهت تاخیر توبه معصیت کرده است لکن توبه وے قبول است **ششم** ثواب توبه اسقاط عقاب نمیکند واگر نه احباط لازم میآید وآن باطل است **هفتم** اگر معصیت حق الله است پس اگر چون شرب خمر است ندامت بر فعلیت و عزم بر ترک آن در آینده کافی است **و اگر** ترک واجب است چون ترک صوم وصلوة وزکوة وغیره پس با وجود توبه قضا انها نیز واجب است **و اگر** حق الناس هم در آن داخل باشد چون اخذ اموال مردم پس با وجود توبه رد کردن مال هم بصاحبش واجب است **و اگر** قتل غیر مستحق است وقذف محصنات باشد پس با وجود توبه نفس

خویش را بایشان یا بورثهٔ شان تسلیم نماید پس ایشان درعفو کردن
یا قصاص گرفتن مختار اند **واگر** اضلال خلائق است پس با وجود
توبه اگر ممکن باشد انهارا که بضلالت انداخته واجب است هدائیت
نماید واگر ممکن نباشد پس درخواص وعوام خلائق عقیده قبل از تائب
شدن را اظهار نماید وآنهارا اعلام سازد که قبل ازاین برضلالت
بوده ام واینک تائب گردیدم **واگر** غیبت مردم باشد پس با وجود
توبه کسیکه غیبت وی شنیده یا کرده است حلالی بگیرد **تذکره**
چند جائے توبه قبول نیست **اوّل** نزد ظهور آثار موت چه درآنوقت
ملجا ومضطر الی التوبه میشود عبادت و توبه بمزوری مقصود نیست
دوم وقت ظهور دابة الارض مابین رکن ومقام درآخر الزمان
سوم وقت نزول عقوبت عینی چنانچه از امم سلف قبول نشد
زیراکه درآنوقت توبه بمجبوری میشود وآن قبول نیست **چهارم**
وقت ظهور آثار قیامت **پنجم** نزد حاکم شرع بعد از ثبوت دعوے
نیز توبه قبول نتواند بود وغیر ازاین مقامات خمسه واجب است که
هرعاصی ازگناه خود توبه بنهج مذکوره بنماید و در فضیلت توبه احادیث
کثیره خاصه وعامه باسانید معتبره درمسانید خویش جمع فرموده اند

تتمه قال رسول الله صلی الله علیه وسلم من تاب
قبل ان یموت بسنة تاب الله علیه ثم قال وسنة کثیرة
من تاب قبل ان یموت بشهر تاب الله علیه ثم قال و

شهر کثیر من تاب قبل ان یموت بیوم تاب الله علیه ثم
قال ویوم کثیر من تاب قبل ان یموت بساعة تاب الله علیه
ثم قال وساعة کثیرة من تاب وقد بلغت نفسه هذه و

اومی بیده الی حلقه تاب الله علیه یعنے رسول خدائی صلی الله
علیه وسلم فرموده است هرکسیکه قبل ازمردن یک سال توبه کند
حق تعالے توبه ویرا قبول میفرماید پس ازان فرمود یک سال بیشتر
است کسیکه یک ماه قبل از ارتحال توبه کند توبه وے را نیز قبول
میفرماید پس میفرماید یک ماه زیاده است کسیکه یک روز قبل از
انتقال توبه کند توبه ویرا نیز قبول میفرماید پس فرمود یک روز هم
بیشتر است کسیکه یک ساعت قبل ازمردن توبه کند توبه وے نیز
مقرون باجابت است پس فرمود یک ساعت هم زیاده است
کسیکه تا حلق جانش رسیده باشد وبدست خود اشاره کند توبه
وی نیز مقبول است لکن شرط همین است که معصیت وی شرک و
کفر نباشد اللهم اسئلک الدیانة والصیانة من الضلالة والاضلال
فی الحال والاستقبال وطهر قلوبنا واشرح صدورنا ونور بنور
الایمان عیوننا واطیب من العیوب لساننا ومن الذنوب
انفسنا وتب علینا واجعلنی والمومنین من التوابین یا ارحم
الراحمین ثم الحمد للملک الاول والآخر والمالک الباطن و
الظاهر ذی العز الباهر والسلطان القاهر والاحسان

الغامر والانعام المتواتر والعلام القادر والصلوٰة علی
اشرف الاوائل والاواخر محمد المصطفی وعترته الامجد
الاکابر المؤیدین فی الموارد والمصادر المعصومین من
الصغائر والکبائر ثم من الله اسئل القبول بحرمته
امام المقتول وجده محمد الرسول وابیه واخیه و
البتول والتسعة الطاهرین من ذریته الذین هم شموس
آل الرسول واساس قوانین الفروع والاصول واللعنة
علی اعدائهم الذین هم الجهول الضلول والکهول الذلول
مادامت الاجناس علی الفصول وکان ذلک فی ثانی
جمادی الثانی سنه ۱۳۱۴ ثلثمائه واربعة عشر بعد الالف
من الهجرة المقدسة النبویة علی هاجرها الف سلام
والتحیة البهیة فی بلدة لاهور حفه بالامن والسرور

سال ۱۳۴۸ خورشیدی
بازبینی شد

تمت بالخیر

تبصحیح احقر العباد سید ابوالفضل سید تقی الرضوی القمی
در سنه ۱۳۱۶ھ در لاهور مطبوع گردید —

قطعہ تاریخ تصنیف وانطباع صحیفہ ہذا

از منشی محمد شمس الدین شائق - مالک و مہتمم مطبع شمس الہند
واڈیٹر اخبار ترجمان لاہور

مطبوع شدہ چو این صحیفہ
تصنیف جناب فخر ملت
یعنی کہ جناب سید من
سید علی الحائری شریعت
شائق چہ رقم نمود تاریخ
دو کار شدہ بیک اشارت
در مصرعہ اولے سال تصنیف
در ثانی آن سن اشاعت
سیف الفرقان حدیث قاطع
۱۳۱۴ ہجری المقدس
سیف الفرقان سراج دولت
۱۳۱۶ ہجری المقدس

قطعہ تاریخ از سید محمد لیسین صاحب رضوی لاہوری

جناب سید والا گہر سید علی صاحب
شدہ اہل یقین را رہبر در راہ ایقانی
او آورد کتابے بے بدل در سلک تحریرے
بنام سیف فرقان در بیان کفر و ایمانی
چو از پیر خرد تاریخ طبعش جستم ای یاسین
بگفتا شانزدہ ۱۶ بر سیزدہ ۱۳ سال مسلمانی

سنہ ۱۳۱۶

ہجرۃ المقدسۃ النبویہ علے صاحبہا الصلوٰۃ والسلام وعلے آلہ واصحابہ الکرام

[illegible]

٣٤٥